

Miha Seručnik

PODZEMELJSKA POŠAST*

Uvod

Slovenskega vinogradništva v zadnjih dveh desetletjih devetnajstega in na začetku dvajsetega stoletja ni nobena stvar tako močno zaznamovala kakor boj proti trtni uši. Tema je z zgodovinarskega vidika še vedno praktično neobdelana. O trtni uši najdemo nekaj malega v *Zgodovini agrarnih panog*, gradivo Kranjske kmetijske družbe pa je obdeloval *dr. Jože Maček*. Gradivo Deželnega zbora in odbora za Kranjsko, ki sem ga obdelal sam, je bilo še nepregledano. Ob tem naj poudarim, da sem delo na omenjenem gradivu komaj začel, saj Arhiv Republike Slovenije hrani praktično vse spise, ki sta jih obravnavala kranjski deželni zbor in odbor od leta 1874 pa do konca habsburške monarhije. Zaradi obsežnosti in raznolikosti gradiva sem se omejil na vprašanje, kako se je deželni odbor spopadal s krizo, zastavil pa sem si tudi časovni okvir. Zgornjo časovno mejo sem postavil v leto 1891, ko začne količina spisov skokovito naraščati. Do tega časa se je izgradil sistem deželne in državne pomoči, ki je nato z manjšimi spremembami ostal do razpada Avstro-Ogrske.

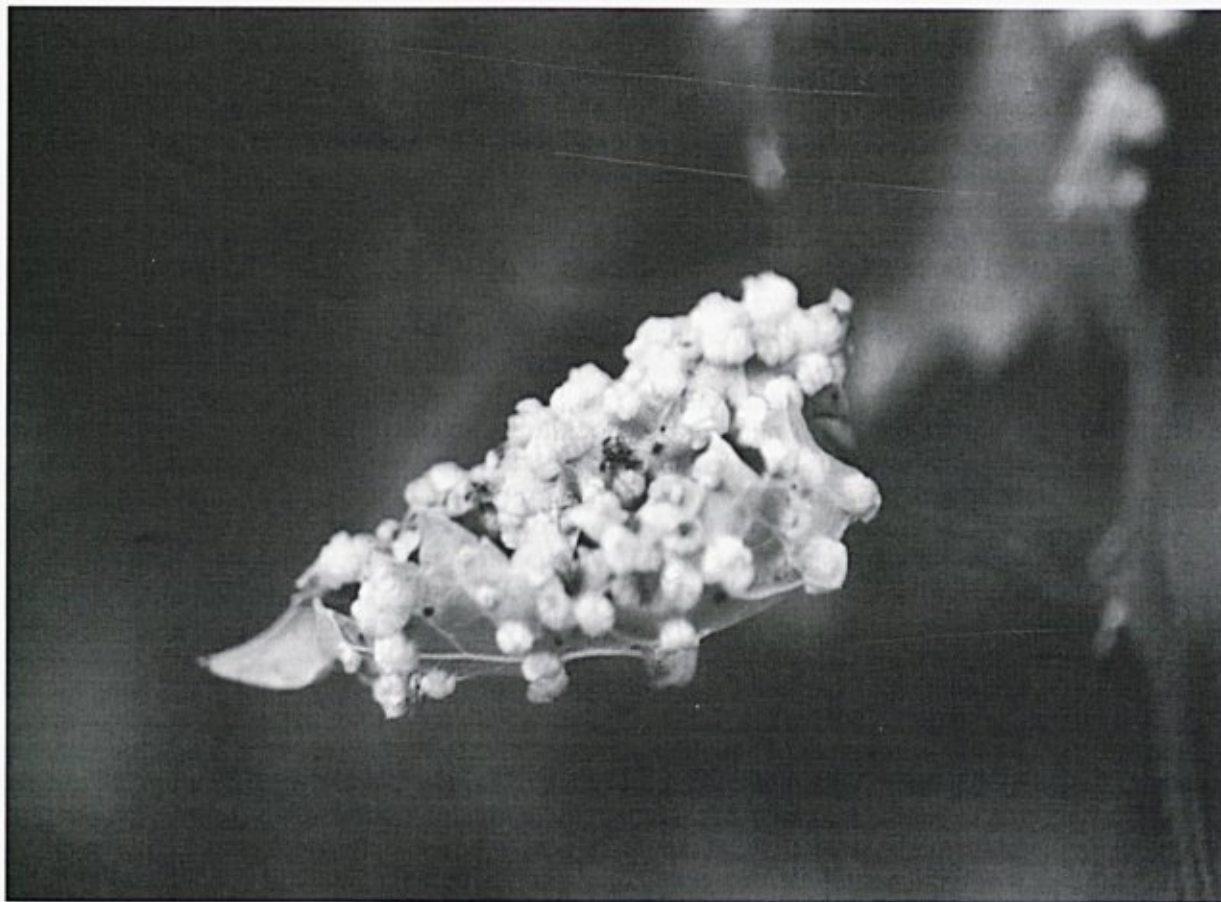
Zgodba o odkritju trtne uši in spoznavanju njenega škodljivega delovanja na vinske trte se bere kot detektivski ali vohunski roman. Trtna uš je

drobna parazitska žuželka, ki je doma v severni Ameriki. Izvorno je živela na ameriških domorodnih vinskih trtah. Prehranjuje se z rastlinskimi sokovi trte. Prvi jo je opazil Asa Fitch leta 1854 v Združenih državah Amerike. Fitch je bil entomolog in je novo vrsto žuželke opisal, poimenoval in uvrstil v živalski sistem. V času, ko je odkril trtno uš, je po nalogu zvezne države New York raziskoval kmetijstvu koristne in škodljive žuželke. Novo vrsto, ki jo je opazil v šiškah na spodnji strani trtnih listov, je po analogiji z žuželkami, ki povzročajo šiške na brestovih ali topolovih listih, poimenoval *Pemphigus vitifoliae*. Fitch je menil, da je žuželka neškodljiva. Leta 1866 sta v zvezni državi Missouri trtno uš našla raziskovalca Riley in Walsh. Slednji jo je označil za škodljivo.¹

Ko je Fitch prvič opisal trtno uš, se je le-ta morala že nahajati v Evropi. Značilno za njeno širjenje je, da ne moremo z gotovostjo ugotoviti, kdaj se je zgodil prenos preko Atlantika. Očitno se je na staro celino zanesla na ameriških trtah, ki so jih vinogradniški raziskovalci uvažali, da bi

* *Poslanec Pfeifer na X. seji kranjskega deželnega zbora dne 12. januarja 1887 o trtni uši. Obravnave deželnega zbora kranjskega v Ljubljani od 9. decembra 1886 do 24. januarja 1887. 26. zvezek.*

¹ *Jean-Pierre Galet, Les maladies et les parasites animaux de la vigne, tome 2, Les parasites animaux, str. 1088.*

Šiške trtne uši

na njih izvajali poskuse v evropskih podnebnih razmerah.

Ameriške trte so gojili po botaničnih vrtovih že v prvi polovici devetnajstega stoletja. Galet navaja, da so v Evropi imeli trgatev na sorti *izabela* že leta 1830. Pozneje, med leti 1856 in 1862, v času oidijske krize (glivica oidij prav tako izvira iz Norvega sveta), so evropski vinogradniki na veliko uvažali ameriške trte – predvsem iz zvezne države Georgie.² Iskali so sorto, ki bi bila odporna na oidij, pri tem pa so očitno nehote uvozili tudi novega škodljivca. Galet navaja, da je v Franciji najverjetneje prišlo do vnosa trtne uši s prihodom ukoreninjenih sadik v vasico Roquemaure (blizu Avignona), ki so jih nakupili v zvezni državi New York in so jih množili ter prodajali v zasebni trsnici v bližini Tarascona.³

Več raziskovalcev iz devetnajstega stoletja, ki jih navaja Galet, daje zanimivo sliko. V razmaku nekaj let – in očitno ločeno – trtno uš opazijo najprej v Veliki Britaniji (1863) v nekem zastekljenem rastlinjaku in nato v Franciji, v vinogradih na planoti Pujaut v bližini Roquemaure (1865).⁴

Opažanja nove nadloge so se v prvih štirih letih hitro množila. Okužba se je pojavila v obliki zaplat. V letu 1866 so poleg povečanja izvirne zaplate javili okužbo v celi vrsti vasi severno od Avignona in prvi primer južno od tega mesta, pri kraju Saint-Rémy. V tretjem letu so okužena območja obsegala že dve obsežni ozemlji: večje, severno od Avignona, nekoliko manjše pa južno, z izhodiščem v Saint-Rémyu. Leta 1868 je okužba obsegala že celotno regijo na jugu, vse do Sredozemskega morja.⁵

Sprva nihče ni vedel, kaj napada trte. Francoski vinogradniki so v svojih nasadih opažali hiranje rastlin, ki se je pojavilo nekako sredi poletja in se je nadaljevalo brez premora še v zimo. Odmirali so tako nadzemni kot koreninski deli rastlin. Število napadenih rastlin se je nezadržno večalo tudi med zimskim časom. Napadeno območje

² Jean-Pierre Galet, *Les maladies et les parasites animaux de la vigne, tome 2, Les parasites animaux*, str. 1059.

³ Prav tam.

⁴ Prav tam.

⁵ Prav tam, str. 1060 in 1063 – glej zemljevid.

se je bliskovito širilo, znotraj njega pa so rastline obolevale vse do zadnje in na koncu odmrle.⁶ Za vinogradnike katastrofa ne bi mogla biti popolnejša. Njihovi vinogradi so v času nekaj kratkih let popolnoma propadli.

Vinogradniki so na začetku na koreninah napadenih rastlin iskali micelij.⁷ Strokovnjaki so namreč menili, da hiranje povzroča gliva.⁸ Zmota je končala odprava Poljedelske družbe Héraulta v Montpellierju (*Société d'Agriculture de l'Hérault*), ki so jo na poziv več posestnikov iz Crauja julija 1868 poslali v Provanso. Med njimi je bil tudi profesor z naravoslovne fakultete (*Faculté des Sciences*) Planchon, ki je postal eno od velikih imen na področju raziskovanja trtne uši. Prav on je pri pregledu vinograda na izkopani korenini prvi opazil mlado trtno uš, ki se je hranila, pritrjena na korenino.⁹

Planchon je odkriti žuželki dal začasno ime *Rhizaphis vastatrix*. V sledečem letu si je zelo prizadeval, da bi našel letečo obliko žuželke, kakršna obstaja pri hrastovi šiškari. Njegova predvidevanja so bila potrjena naslednje leto, žuželko so takrat tudi umestili v rod *Phylloxera*, kot sorodno hrastovi šiškari (*Phylloxera quercus*). Leta 1869 so končno odkrili tudi šiške na trtnih listih, kot jih je bil opisal Fitch. Sprva sporni sklep, da gre za isto žuželko, je bil dokončno potrjen leta 1871, ko je Američan Riley prišel v Evropo potrditi dognanja, do katerih se je samostojno dokopal v Ameriki.¹⁰

V sledečih nekaj letih je več evropskih strokovnjakov raziskalo biološke značilnosti trtne uši in njen življenjski cikel. Gledano s časovne distance, je bilo leto 1868 odločilno, saj so žuželko identificirali kot vzrok nove bolezni.¹¹ Planchon je istega leta vpeljal poimenovanje *Phylloxera vastatrix*,¹² ki se je obdržalo do danes.¹³

V času enega desetletja se je trtna uš razširila tudi po drugih evropskih deželah. Naj navedem nekaj letnic prvih odkritij: Portugalska - 1865, Švica - 1871, Avstrija - 1872, Španija - 1874, Nemčija - 1874, Ogrska - 1875, Italija - 1879, Luksemburg - 1907.¹⁴

Avstro-Ogrska je bila med prvimi državami, kjer so potrdili okužbo. Vendar morejo zgoraj navedene letnice služiti le kot orientacijske točke. Trtna uš se je pojavljala sporadično, najprej na enem, nato na povsem drugem koncu države. Zato sem Ogrsko navedel posebej. Leto 1872 je

le datum prvega zabeleženega pojava trtne uši v Klosterneuburgu pri Dunaju, kjer je bila državna poskusna postaja za vinogradništvo in sadjarstvo. Tja je škodljivec prišel s trtami, ki jih je vodja šole v Klosterneuburgu baron von Balbo nakupil v Angliji. Von Balbo je iskal sorte, odporne na oidij. Maja 1872 je trtno uš odkril že njegov naslednik Rosler.¹⁵

Slovenske dežele so postale žrtev trtne uši skoraj celo desetletje pozneje. Najprej so jo opazili na Štajerskem leta 1880 (na Bizeljskem). Šlo je očitno za okužbo, ki se je zanesla preko meje s Hrvaške. Pri tem je nenavadno, da je območje na kranjski strani Save, se pravi na Dolenjskem, ostalo brez zabeleženih znakov bolezni še nadaljnja štiri leta. Za pojav okužbe na Kranjskem torej velja letnica 1884. Današnja Primorska je imela prvo okuženo območje v okolici Pirana prav tako že leta 1880.

Še besedo ali dve o citiranju. Spise sem navajal s signaturo in polnim imenom fonda ter številko škatle. Nato sledi vpisna številka spisa in letnica. Gradivo je lepo urejeno po kronološkem zaporedju.

Obraavnave deželnega zbora kranjskega so urejene na način, ki danes ni več običajen. Vsak vsebinski sklop se začne šteti na novo. Na začetku zvezkov so vezani zapisniki sej kranjskega deželnega zbora. Tem sledijo razne priloge. Gre za poročila o delu različnih odsekov deželnega zbora. Kranjski deželni odbor je vsako leto podajal posebno poročilo o svojem delu v preteklem letu. Nekaj časa so ga šteli k prilogam, pozneje pa so ga uredili kot ločen sklop in mu šteli strani od ena dalje. Pri citiranju iz *Obraavnave* sem se odločil, da bom v opombah sledil njihovem zgledu in številke strani sejnih zapisnikov označil s krepkim tiskom. Ko sem navajal priloge, sem to v opombi tudi označil. Iz letnih poročil o delu

⁶ Prav tam, str. 1061.

⁷ Preplet list, vegetativna steljka mnogih gliv in nekaterih bakterij; Veliki slovar tujk, Cankarjeva založba, Ljubljana 2002.

⁸ Jean-Pierre Galet, *Les maladies et les parasites animaux de la vigne, tome 2, Les parasites animaux*, str. 1061.

⁹ Prav tam, str. 1062.

¹⁰ Prav tam, str. 1063.

¹¹ Prav tam, str. 1064.

¹² Grško-latinska skovanika: φύλλον - list, ζηρειν - posušiti, vastatrix - uničevalka.

¹³ Jean-Pierre Galet, *Les maladies et les parasites animaux de la vigne, tome 2, Les parasites animaux*, str. 1089.

¹⁴ Prav tam, str. 1189-1205.

¹⁵ Prav tam, str. 1206.

deželnega odbora nisem navajal ničesar. Pri delu z *Obravnavami* je v veliko pomoč stvarno kazalo vsebine, ki ga ima vsak posamičen zvezek.

Trtna uš prvič v habsburški monarhiji

Rihard Dolenc je v Bleiweisovih Novicah leta 1884 zapisal, da so trtno uš prvič opazili v Klosterneuburgu leta 1871.¹⁶ Sprva očitno ni bilo najbolj jasno, kaj storiti glede tega. Do prve informativne akcije na ravni celotne države so minila tri leta. 1874. je poljedelsko ministrstvo na Dunaju poslalo deželnim kmetijskim družbam dopis, naj pošljejo svoje predstavnike v Klosterneuburg, da se bodo poučili o trtni uši in to znanje nato prenesli v svoje dežele oziroma deželnim kmetijskim družbam.¹⁷ Dežela Kranjska je poslala zgoraj omenjenega Riharda Dolenca.¹⁸

Leta 1875 so na Dunaju začeli področje trtne uši urejati z zakoni. Aprila 1875 je bil sprejet državni zakon o ukrepih zoper trtno uš. Z njim je avstrijska država reagirala na grožnjo, ki jo je trtna uš predstavljala vinogradništvu in gospodarstvu vinorodnih območij. Paragrafi tega zakona prinašajo ukrepe v smislu preprečevanja širjenja okužbe oziroma prepoved trgovanja z deli trte.¹⁹

Vinogradniki so bili sami dolžni pregledovati vinograde, in če so kje odkrili sumljiva znamenja, so morali to naznaniti županu, ki je poročal nadrejenemu okrajnemu oblastvu. Župan je bil dolžan oklicati začasno prepoved trgovanja z rastlinskimi deli trt na tem območju (§ 1).

Sumljive vinograde so pregledali »zvedeni možje« (§ 14), ki so, če niso odkrili trtne uši, prepoved preklicali. Če so okužbo potrdili, je moralo okrajno oblastvo začasno prepoved trajno potrditi. Komisija (*zvedenci*) je morala razširiti pregledovanje vinogradov na širše območje (§ 2).

Če je okrajno oblastvo na predlog komisije odredilo krčenje napadenega vinograda, da bi se uničilo trtno uš, ali še zdravih okoliških nasadov, da bi preprečili širjenje okužbe, je zakon za vinogradnika predvideval odškodnino. Ta naj bi se prištel k rednemu zemljiškemu davku za vse še zdrave vinograde v deželi (§ 5 in 8). Kratki § 19 je omogočal razbremenitev uradnikov s strani dežele: »Deželnim zastopstvom je pridržano, najdene odškodnine (§§ 7, 8 in 10)²⁰ prevzemati na deželni zalog (fond).«²¹

Kranjski deželni zbor je glede zakona po posvetovanju s Kranjsko kmetijsko družbo zavzel stališče, da odškodnin ne morejo plačevati iz deželnega zaklada. Kranjska kmetijska družba je v svojem elaboratu celó predlagala, da je prevzem stroškov škode dolžnost države. Ob tem je predsedstvo kmetijske družbe izrazilo mnenje, da je zatiranje škodljivcev samo po sebi jalov posel. Škodljivci namreč povzročajo veliko trenutno škodo, nato pa jih iztrebijo njihovi naravni sovražniki. Stroški za pesticide in druge ukrepe naj bi bili potemtakem popolnoma nesmiselni.

Takšne so stvari ostale do leta 1880, ko so trtno uš opazili na Štajerskem in Hrvaškem. Deželni zbor in odbor sta s skrbjo spremljala razvoj dogodkov. Na Dolenjskem so ustanovili lokalne komisije, ki naj bi opazovale teren in nemudoma javile prve znake hiranja trt. Te komisije so bile laične in verjetno ne preveč dobro informirane. Zato tudi niso bile ravno uspešne. Ko je prispela prva novica o znakih trtne uši z Dolenjske, je sledeča preiskava vinogradov odkrila že obsežne površine, kjer so vinogradi kazali znake hiranja.

Značilen je vzorec prihoda trtne uši v slovenske dežele. O njenem pojavu na Hrvaškem je kranjski deželni odbor preko Kranjske kmetijske družbe obvestil Franc Kuralt, tajnik Slavonsko-hrvaške kmetijske družbe.

Zapisal je, da so bili okuženi vinogradi v lasti posestnika Sigmunda, barona Raucha in grofa Jelačića. Sumili so, da je trtno uš tja zanesel Sigmund, ki je pred nekaj leti nakupil trte v Klosterneuburgu.²² Od tam se je razširila na Štajersko in malo pozneje še na Kranjsko. Glede istrskega

¹⁶ *Novice gospodarske, obrtniške in narodne*, List 46, 12. november 1884, *Kaj se proti trtni uši na Ogerskem, in kaj pri nas stori*, Spisal Rihard Dolenc, str. 363–364. *Galet* je v svoji knjigi, ki sem jo v gornjem poglavju obširno navedel, kot datum navedel maj 1872. (Jean-Pierre Galet, *Les maladies et les parasites animaux de la vigne*, tome 2, *Les parasites animaux*, str. 1203.)

¹⁷ Andrej Črnič, *Trtna uš na Kranjskem*, Diplomsko delo, Ljubljana 2001, str. 16.

¹⁸ Rihard Dolenc je bil vodja Deželne sadje- in vinorejske šole na Slapu pri Vipavi. Položaj je obdržal tudi po letu 1886, ko so šolo v povezavi s trtno ušjo prenesli na Grm na Dolenjskem.

¹⁹ RGB, 1875/61 (3. april 1875).

²⁰ Prav tam, § 10. § 10 omenja možnost ukrepov na zemljiščih, ki niso namenjena vinarstvu, če bi se s tem omogočilo izvrševanje ukrepov po § 5.

²¹ Prav tam.

²² AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4783/1880.

žarišča ni tako natančno navedel verjetnega izvora okužbe.

Trtna uš je prišla na novo ozemlje s pomočjo premožnega in osveščene vinogradnika, ki je poskušal posodobiti svoje nasade. Za ostalo sta poskrbela trgovanje s sadikami in neobveščena.

Za konec uvoda še nekaj kratkih besed o metodah boja proti trtni uši. Vsi načini uničevanja škodljivca izvirajo že iz devetnajstega stoletja. Najprej so tu kulturni postopki oziroma ohranjanje populacije trtne uši na nizki ravni s pesticidi. V Avstro-Ogrski se je večidel uporabljala t. i. »ogljene ali ogljikove žveplenec« (CS₂). Gre za izredno hud strup, ki se ga vbrizgava v zemljo. Postopek je sicer pobil trtno uš, vendar nikoli popolnoma, zato so ga morali ponavljati iz leta v leto.

Drugi način je zasaditev ameriških trtnih sort, ki lahko preživijo, čeprav trtna uš parazitira na njih. Na ameriško trto je potrebno cepiti evropske sorte, saj prve rodijo sadove, ki niso primerne za izdelavo kakovostnih vin.

Tretji način je uničenje napadenih rastlin, tudi njihovih koreninskih delov s sežigom. Tla se nato prepoji s pesticidom.

Četrty način je najbolj nenavaden. Tako imenovane fizikalne metode vključujejo vsakoletno poplavljanje nasadov na eni strani in urejanje vinogradov v močno peščenih tleh (nad 60 % peska). Za oba načina so glavni pogoj naravne danosti, ki jih na primer v Sloveniji ni – ravninske lege vinogradov ali peščena prst.

Končno so tu še administrativni ukrepi, kamor sodijo omejevanje trgovine s trtnimi rastlinami in razni carinski ukrepi.

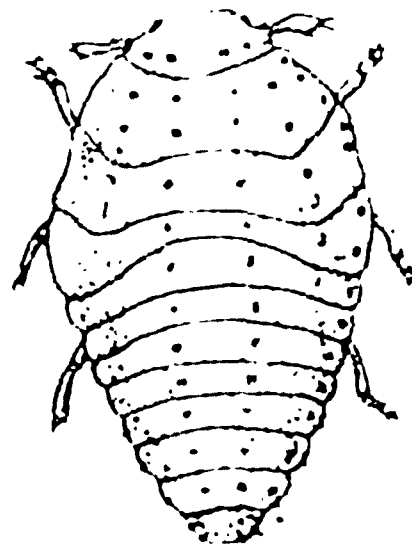
Vse metode so povezane z velikimi stroški. Razen zasajanja ameriških trt in njihovega cepljenja so jih povečini opustili, čeprav ponekod še vedno uporabljajo fizikalne metode. Za izvajanje vseh metod so v devetnajstem stoletju po prizadetih deželah organizirali državno pomoč.

Trtna uš na Kranjskem

Na Kranjskem so trtno uš prvič zabeležili v začetku junija 1884. O tem je kranjski deželni odbor 10. junija prvi obvestil Rihard Dolenc, ki je novico prejel od učitelja v Veliki Dolini Florjana

Rosmana.²³ O zadevi je obvestil Deželno vlado v Ljubljani, o tem pa so 18. junija pisale tudi Novice.²⁴ Deželno vlado v Ljubljani je obvestilo tudi okrajno glavarstvo v Krškem.²⁵

Dolenc je takoj nato poslal še eno pismo, kjer je na prošnjo kranjskega deželnega odbora opisal, kaj bi bilo priporočljivo storiti glede trtne uši. Na kratko je povzel postopek izkrčnitve vinograda, nato pa še dodal, da bi bilo priporočljivo, potem ko so trte že izkopane in sežgane, tla, v katerih je trta rasla, prepočiti z »žveplenim ogljen-cem«. Takoj nato je dodal, da je izredno težko uničiti prav vse žuželke, saj da je dovolj že, da se jih ohrani le nekaj v kaki grudi zemlje. Ob tem je opomnil še na dejstvo, da so bližnji vinogradi na Štajerskem in Hrvaškem stalen vir novih okužb; tudi če bi se zatrla ta izbruh, bi sledil naslednji. Edino rešitev je videl v zasajanju vinogradov z odpornimi amerišskimi sortami, ki bi se jih cepilo z evropskimi cepiči, saj same ameriške trte ne rodijo grozdja ali pa dajejo vino slabega okusa. Hkrati je predlagal, da bi na Dolenjskem naredili posebno ustanovo, ki bi skrbelo za vzrejo ameriških trt. Posebej je poudaril, da bi ta ustanova morala biti prav na Dolenjskem.²⁶

Podzemna obika trtne uši

²³ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4205/1884.

²⁴ Andrej Črnič, Trtna uš na Kranjskem, Diplomatska naloga, Ljubljana 2001, str. 22.

²⁵ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4459/1884.

²⁶ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4657/1884.

Poljedelsko ministrstvo na Dunaju je na poročila o trtni uši odgovorilo z ukazom o pregledu vseh vinogradov na območju občine Velika Dolina.²⁷ Skupino, ki je preiskovala razširjenost okužbe na Dolenjskem, so sestavljali strokovnjaki, in sicer adjunkt vinogradniške šole v Mariboru J. Hansel, tajnik Kranjske kmetijske družbe Gustav Pirc, dr. J. Namroš in Anton Ogulin. Za njihovo nalogo je poljedelsko ministrstvo na Dunaju nakazalo 1000 gld.²⁸ V obvestilu o tej zadevi kranjskemu deželnemu odboru je Deželna vlada v Ljubljani dodala še, da jo je okrajno glavarstvo Krško v zadnjem poročilu z dne 30. junija obvestilo, da je bila trtna uš potrjena tudi v občini Sveti Križ.²⁹ Zapisali so še, da Hansel meni, da odkrita nahajališča trtne uši ne dopuščajo nobenega dvoma več, da je uš napadla celotno vinogradniško območje na desnem bregu Krke - od bližine Kostanjevice do izliva Krke v Savo, ob desnem bregu Save pa vse do Bregane.³⁰ Zato so opustili pregledovanje vinogradov okrog Velike Doline, ki naj bi bila že od vseh strani obdana z okuženimi parcelami in se osredotočili na omenjeno območje ob Krki, od Kostanjevice navzdol.

Poljedelsko ministrstvo na Dunaju je s taistim odlokom, ki je ukazoval pregledovanje območja Velike Doline, ukazalo tudi, naj se ustanovi deželna komisija za zadeve trtne uši.³¹

Novomeško komisijo za ugotavljanje trtne uši je, tako kot pozneje deželno komisijo, ustanovila Deželna vlada v Ljubljani in ji je tudi odgovarjala. Filokserne komisije, kot so jih takrat imenovali, vsaj tiste deželne, niso sodile v pristojnost kranjskega deželnega zbora in odbora. Situacija je bila torej precej zanimiva. Komisija je bila strokovno posvetovalno telo deželne vlade, torej del državne uprave, vendar je dejansko komisija dajala smernice za reševanje problemov na deželni ravni. Stališča, ki jih je zavzemala, je kranjski deželni zbor zelo zvesto sprejemal. Po drugi strani jim je poljedelsko ministrstvo na Dunaju večkrat oporekalo ali pa jih zavračalo. Konec koncev to niti ni bilo tako presenetljivo, saj sta bila pomembna člana deželne komisije Rihard Dolenc in Josip Vošnjak, ki sta se v svojih pogledih ujemala in večkrat s svojimi predlogi dajala ton sklepom komisije.

Na Dunaju se je pod okriljem poljedelskega ministrstva sestajala centralna filokserna komisija, ki jo je skliceval poljedelski minister.³² Vloga in sestava teh komisij je bila nato tudi zakonsko določena; najprej z odlokom dunajskega minis-

trstva za poljedelstvo,³³ leta 1885 pa še z zakonom,³⁴ ki je ustanovitev filoksernih komisij postavil kot obvezo, poleg deželne pa je predvidel tudi okrajne in podmetne (lokalne).³⁵ Lokalne komisije so zbirale vse podatke s terena in jih pošiljale na Deželno vlado v Ljubljani. Le-ta jih je nato v dopisih posredovala kranjskemu deželnemu odboru. Lokalnim komisijam so predsedovali župani, člani pa so bili nekateri (uglednejši) posestniki.

Deželno filokserno komisijo so sestavljali: načelujoči deželni predsednik, tajnik Kranjske kmetijske družbe, stalni izvedenec o zadevah trtne uši, dva posestnika vinogradov, med svojimi člani pa je morala imeti tudi predstavnika kranjskega deželnega odbora. Na to mesto so že avgusta 1884 predlagali dr. Josipa Vošnjaka, ki se je že od 1880. s tem problemom ukvarjal kot deželni odbornik.³⁶ Vošnjak je v spisih kranjskega deželnega odbora v veliki meri naveden kot poročevalec. Zato se mi zdi še toliko bolj zanimivo, da te teme sploh ni omenil v svojih Spominih.³⁷ Morda se mu je zdelo, da je ta tema bolj stvar strokovne literature in ne memoaristike - konec koncev je bil tudi avtor *Umnega kletarstva*.

Značilen za ta čas je tudi sklep XIII. seje deželnega zbora z dne 17. oktobra 1884. Pod točko 7 dnevnega reda je kranjski deželni zbor predlog Riharda Dolenca, da bi se začelo na Dolenjskem zasajati »amerikanke«, zgolj vzel na znanje, saj si stroka v tistem trenutku še ni bila edina, ali so ameriške trte res odporne na trtno uš.³⁸

Tudi pozneje, ko je obnova z ameriškimi trtami že bila v teku, se v jeziku dokumentov obdrža

²⁷ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4843/1884.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Prav tam.

³⁰ Prav tam.

³¹ Prav tam. Gre za ministrski odlok z dne 26. junija 1884, št. 8315.

³² AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 1956/1883.

³³ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 5663/1884.

³⁴ Andrej Črnič, *Trtna uš na Kranjskem*, Diplomaska naloga, Ljubljana 2001, str. 23.

³⁵ Prav tam.

³⁶ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 5663/1884.

³⁷ Josip Vošnjak, *Spomini*, Slovenska matca, Ljubljana 1982.

³⁸ *Obravnave deželnega zbora kranjskega*, zvezek 24, str. 249-250.

izrazje, ki bi se ga moglo razumeti kot ostanek prvotnega nezaupanja. Ameriške trsnice in matičnjake imenujejo poskusne: »Versuchsanlagen« in »Versuchsweingärten«.

Pomoč Kranjski je poljedelsko ministrstvo na Dunaju zasnovalo tako, da se je deloma oprlo na Štajersko, ki je imela nekaj izkušenj pri reševanju krize. Tako je bila na primer v Brežicah že zasajena državna trsnica in od tam so nameravali dobiti del potrebnih trt za »poskusni vinograd« na Kranjskem. Za ureditev trsnice je bil izbran krški okraj.³⁹

Ob tem je poljedelski minister nastavil še posebnega »tehničnega vodjo del proti trtni uši za Kranjsko in Štajersko« Karla Reichla, ki so ga poklicali iz pokoja.⁴⁰ Njegov sedež je postalo Krško in on je bil pravzaprav zadolžen za zbiranje podatkov s terena. Letna poročila o razširjenosti trtne uši v deželi je pošiljal Deželni vladi v Ljubljani, ta pa je potem pošiljala prepise na kranjski deželni odbor.

Tako se je začela izgrajevati mreža za zbiranje podatkov, ki je bila neodvisna od Kranjske kmetijske družbe oziroma njenih podružnic.

Deželna vlada v Ljubljani je menila, da si je pri delih v poskusnem vinogradu v Brežicah in načrtovanem vinogradu v krškem okraju priporočljivo pridobiti nasvet izvedenca s slapske šole.⁴¹ Kranjski deželni odbor je v odgovoru za to delo predlagal Riharda Dolenca, vendar pa je medtem pri Deželni vladi v Ljubljani očitno prišlo do spremembe stališča, saj z Dolencem niso navezali stika.⁴²

Pozneje je prihajalo do razhajanj med strokovnimi mnenji Riharda Dolenca, ki se je zavzemal za čim hitrejše uvajanje ameriških trt, in Karla Reichla, ki je bil tehnični vodja del proti trtni uši. Med ta dela so spadale tudi izkrcitve okuženih vinogradov (*Rodungsverfahren*). Prav za te ukrepe je zakon iz leta 1875⁴³ predvideval odškodnine za vinogradnike. V brežiškem okraju so proti trtni uši nastopali z iztrebljanjem celotnih okuženih vinogradov,⁴⁴ kar je moralo biti povezano s precejšnjimi stroški.

Leta 1887 najdemo Dolencevo pismo, ki v njem nejevoljno odgovarja kranjskemu deželnemu odboru glede predvidenih korakov pri pomoči prizadetim vinogradnikom:

»Prepokorno podbileženo vodstvo nima k obedem kaj omeniti oziroma nasvetovati, kajti dokler bodo možje alla Reichel v višjih krogih 'Sachverständige' ne zadostijo vsi istinito strokovnjaški nazori nič.«⁴⁵

V tem primeru je šlo za pridobitev ameriških trt z Ogrskega, kar pa dejansko ni bilo mogoče, saj je to marca 1880 prepovedal ministrski ukaz.⁴⁶ Poljedelski minister je ob potrditvi pojava trtne uši v skladu z zakonom o ukrepih zoper trtno uš iz leta 1875⁴⁷ izdal prepoved trgovanja s trtami, kar naj bi preprečilo širjenje okužbe. Te prepovedi so odredili povsod, kjer so opazili okužbo. Bolj problematično pa je bilo, da so te prepovedi ostajale v veljavi tako dolgo. Na Kranjskem so tako povsem zavrle prizadevanja za uvedbo ameriških trt.

Očitno je prišlo do razhajanja v stališčih glede možnih ukrepov. Kranjski deželni odbor je stopil v akcijo, da bi na Kranjskem čim prej zasadili poskusne trsnice »amerikank«. V dopisu na Deželno vlado v Ljubljani iz julija 1885 se omenjajo dvajsetletne izkušnje iz Francije, ki da so pokazale, da je edino učinkovito orožje v boju proti *Phylloxeri* zasajanje vinogradov z amerišskimi sortami. V dopisu so zapisali, da bi bilo zato najbolj smotno v prizadetih občinah urediti trsnice ameriških trt, hkrati pa vprašali Deželno vlado v Ljubljani, če so kje le-te že uredili in koliko trt bi se moglo iz njih pridobiti naslednje leto. Deželno vlado so tudi obvestili, da nameravajo na prihodnjem zasedanju deželnega zbora predlagati delitev podpor za vinogradnike, ki bodo zasadili svoje vinograde z amerišskimi trtami.⁴⁸

V letu 1885 je med deželnimi odborniki dozorela odločitev, da se deželna sadjarska in vinarška šola iz Vipavske doline preseli na Dolenjsko.

³⁹ Omenjena v spisu AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 1580/1885.

⁴⁰ Prav tam.

⁴¹ Prav tam.

⁴² AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4567/1885. Dolenc odgovarja deželnemu odboru, da ga deželna vlada glede omenjene zadeve še ni kontaktirala.

⁴³ RGB, 1875/61 (3. april 1875).

⁴⁴ Obravnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 27, str. 52.

⁴⁵ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 3100/1887.

⁴⁶ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 2531/1887. RGB, 1880/29 (16. marec 1880).

⁴⁷ RGB, 1875/61 (3. april 1875).

⁴⁸ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4343/1885.

Kdaj natančno se je to zgodilo, nisem uspel ugotoviti, saj pri *zadevi trina uš* niso odložili nobenega spisa v zvezi s tem sklepom. Če bi želel najti točen datum te odločitve, bi moral pregledati stenografske zapisnike sej kranjskega deželnega odbora za to leto. Nameravana selitev šole se omenja v spisu AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 6023/1885, kjer dr. Vošnjak predlaga, da dežela sama nabavi ameriške trte. Tu je v besedilu uradnega predloga zapisana misel, ki razkrije že omenjeno nasprotje v stališčih glede ukrepov: »*Vinogradstvo se bo dalo le rešiti, ako se sčasoma vsi vinogradi zasade z ameriškiimi trtami. Sicer bi morala vlada nekaj storiti, a predno bo ona prišla do potrebnih sklepov, bodo lahko že vsi vinogradi pokončani.*«⁴⁹

Omenjeni spis je obravnaval ponudbo Ivana Geršaka iz Ormoža, ki je bil lastnik enega redkih nasadov ameriške samorodnice *york madeira*. Težava je bila, kako Deželno vlado v Ljubljani prepričati za sodelovanje pri nakupu. Vošnjak je menil, da bi vlada v Ljubljani sodelovala, če bi kranjski deželni zbor bil pripravljen nakazati določeno vsoto za nakup. Zato je predlagal, naj Geršakovo ponudbo oceni Rihard Dolenc in če bo sorto odobril, naj si gre ogledat Geršakov vinograd.

Dolenc je sorto ocenil kot odporno proti trtni uši, strinjal pa se je tudi z Vošnjakom, da je primerna za (prvo) obnovo na Dolenjskem, saj je šlo za samorodnico, ki je ni bilo potrebno cepiti. Kot taka naj bi bila privlačna za dolenjskega kmeta, ki bi mu prihranila trud zahtevnega cepljenja. Vendar je Dolenc nato dodal še, da samorodnice v resnici niso prava, se pravi dolgoročna rešitev, saj dajejo vino slabše kakovosti. Edino cepljene trte dajejo kakovostno vino, ki je tudi tržno zanimivo.⁵⁰

York madeiro je Dolenc torej podprl, hkrati pa je kranjskemu deželnemu odboru predstavil tudi novico o obstoju državne vinogradniške poskusne postaje (*štacije*) na Ogrskem in ocenil, da bi si bilo vredno ogledati tudi tamkajšnje nasade.⁵¹ Kranjski deželni odbor se je strinjal in Dolenčevo potovanje se je precej raztegnilo.

Dolenc je o svoji poti obsežno poročal. Madžarska poskusna postaja je takrat obstajala že polni dve leti in je dala mnoge poučne izkušnje. Med drugim je Dolenc na Ogrskem spremenil svoje mnenje o sorti *york madeira*, saj so tamkajšnje izkušnje kazale, da je le delno odporna na nadležnega škodljivca.

Madžari so poskuse z »amerikankami« zastavili širokopotezno. Iz Francije so kupili za »42.000 Forintov a. v.« sadik, od tega so jih Hrvatom odstopili 200.000, poroča Dolenc.⁵² V dveh letih jih je poskusna postaja v Kecskemétu stala »9606 for., 42,5 kr. a. v.«⁵³

»*Gospod Koritsánszky*⁵⁴ me je sploh v dobrem zaupanji, kater sem do ameriških tri gojil močno doflegmiral; v še večji meri storil je to pa gospod Dr. Horvat Geza v Pešti.«, pravi Dolenc. Rezultati poskusnih postaj na Ogrskem so pokazali, da je le sorta *solonis* popolnoma odporna na trtno uš, pri tem pa je treba upoštevati še kemično in fizično zgradbo prsti ter podnebne pogoje.⁵⁵

Po tem poročilu je padla odločitev, da se opusti načrtovani nakup samorodnice *york madeira*, ker da bo Kranjska rajši kupila sorti *vitis riparia sauvage* in *vitis solonis rupestris*.⁵⁶

Kljub temu so pozneje dosti zasajali tudi sorto *york madeira*. V mnogih primerih so namreč delali poskuse s kombiniranjem; del vinograda so zasadili s sortami, ki jih je bilo potrebno cepiti, del pa s samorodnicami, ki se jih je le zasadilo in nato obrezovalo. Pri masovni vzgoji plemenitih cepljenk predstavlja ozko grlo prav cepljenje podlag, saj izkušenih cepilcev vedno primanjkuje. Od slednjih pa je odvisen uspeh cepljenja, t. j. koliko cepljenk se dejansko »prime«. Danes si v trsnicah pri tej zagati pomagajo s cepilnimi stroji, ki so bili sicer že takrat na razpolago, a so bili zelo dragi.

V letu 1885 so kupili parcelo v Kostanjevici. Poljedelsko ministrstvo na Dunaju jo je najelo od verskega sklada in začelo graditi prvo državno trsnico na Kranjskem.⁵⁷ Zadnji pomemben sklep za to leto je bila odločitev deželnega zbora za oblikovanje deželne filokserne komisije za Kranjsko.⁵⁸

⁴⁹ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 6023/1885.

⁵⁰ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 6172/1885.

⁵¹ Prav tam.

⁵² AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 7067/1885.

⁵³ Prav tam.

⁵⁴ Vodja postaje v Kecskemétu.

⁵⁵ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 7067/1885.

⁵⁶ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 7977/1885.

⁵⁷ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 7242/1885.

Leto 1886 je prineslo dve novosti: deželna sadjarska in vinogradniška šola se je s Slapa presečila na Grm pri Novem mestu, deželni zbor pa je sprejel zakon, da se tretjina odškodnin za ukrepe proti trtni uši prenese na deželo, kar je po zakonu z dne 27. junija 1885 pomenilo, da drugo tretjino prispeva Dunaj. Preostala tretjina se je seveda še naprej izplačevala po starem postopku. § 1 novele zakona o trtni uši je določal sledeče:

»Zaukazati, kako po §u 5 postave od 3. aprila 1875 (Drž. zak. št. 61) dopuščeno naredbo v zator trtne (vinogradske) uši pridržuje se političnemu deželnemu oblastvu, katero naj pri tem – dovprašavši svoj strokovni svet, ki mu je v rečeh trtne uši (§ 9) pridan, – v porazumu z deželnim odborom postopa; kadar se porazum z deželnim odborom ne doseže, tedaj razloča stvar minister poljedelstva.

Takšna naredba, katera edino ali pretežno meri na to, da se ohrani donosnost vinogradov, katerih se je trtna uš lotila, a ne meri ob enem na to, da bi se ta bolezen z njih odpravila, ne more biti predmet prej omenjenega zaukazovanja; taka naredba je mariveč prepuščena posestniku samemu, ako mu se vzvidi uporabiti jo, a on pri tem ne sme nikakor delati proti prepovedim izvoza, izdanim v zmislu §fov 1 ali 4 postave od 3. aprila 1875 za to, da ne bi se vinogradska uš dalje širila.»⁵⁹

Prvi odstavek se nanaša na ukaz za uničenje vinograda, ki ga je bilo ob določenih pogojih dolžno izdati deželno oblastvo, torej v tem primeru kranjska Deželna vlada v Ljubljani.

Drugi odstavek govori o ukrepil, katerih cilj ni uničenje trtne uši, ampak ohranjanje rodnosti vinogradov kljub prisotni uši. Sèm se umešča tudi zasaditev ameriških trt, ki pa je bila odvisna od svobodne izbire posameznega vinogradnika. Videti je, da je bila država varčna ob napačnem trenutku.

Pri tem naj poudarim, da se je vinogradnik lahko brez ovir odločil za drago obnovo vinograda z ameriški trtami, vendar v tem primeru ni bil upravičen do nikakršne gnotne podpore s strani države. Ameriške trte tudi ni mogel uvažati z območij, ki so bila razglašena za okužena, saj je tam veljala prepoved izvoza trt, torej karantena. Hkrati so bila to območja, kjer so se urejale trsnice, ki so masovno vzgajale ameriške sadike in jih ponujale po nizki ceni. Za kršenje teh uredb je

bila že z zakonom iz leta 1875 predvidena visoka denarna kazen.⁶⁰

Na neoporečnih območjih so se nahajali redki vinogradi zasebnikov, ki so ponujali sadike in ključe⁶¹ po visokih cenah; njihove trte so bile po črki zakona pač »čiste«. Od kod so dobili te sadike za svoje nasade, nam namigne vsestranski Rihard Dolenc v svojem članku iz Bleiweisovih Novic. Tam je zapisal: *»/.../ imajo Ogrri uže velikanske zavode, v katerih ameriksanske trte skušajo, pomnožujejo, cepijo in tako dalje. Pri nas pa se je začelo še le seme ameriksanskih trt, katero je pa skoro čisto nekaljivo, uvažati /.../«⁶²*

Šola na Slapu je leta 1885 zaključila tekoče šolsko leto, medtem pa je vodstvo že urejalo zadeve za prenos. Na Grmu so kupili posestvo in graščino,⁶³ kjer so jeseni že začeli s poukom. Ob koncu tega leta so se začela prizadevanja glede nakupa trt za šolski vinograd.⁶⁴ Slednji je imel nalogo matičnjaka v lasti dežele, ki tako, kar zadeva podeljevanje sadik in ključev, ni bila več popolnoma odvisna od Deželne vlade v Ljubljani in poljedelskega ministrstva na Dunaju.

Če so glede prenosa vinogradniške šole pri zadevi trtna uš odložili le dva spisa, pa je glede sprejema deželnega zakona o plačevanju odškodnin vinogradnikom preteklo precej več črnila. Poljedelsko ministrstvo na Dunaju je januarja 1886 prek Deželne vlade v Ljubljani prosilo kranjski deželni odbor, da se izjasni, ali deželni zaklad, kot je to omogočala novela zakona, lahko prevzame tretjino odškodnin za ukrepe proti trtni uši. V kranjskem deželnem odboru so menili, da je takšno določilo nepotrebno, saj se takrat za zaustavitev trtne uši nikjer več ni iztrebljalo vinogradov.⁶⁵ Taki ukrepi so bili očitno predragi in neuspešni. Kranjski deželni odbor je zato ocenil, da bi moral v primerih, ko pride do od-

⁵⁸ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 8063/1885.

⁵⁹ RGB, 1885/3 (27. junij 1885).

⁶⁰ RGB, 1875/61 (3. april 1875), § 17.

⁶¹ Ključi so enoletne rozge trte, dolge približno 25 do 40 cm, debeltnine od 6 do 12 mm, kt jih uporabljamo za vegetativno razmnoževanje trt. Povzeto po: Tili Doberšek, Vnogradništvo, DZS, Ljubljana 1978.

⁶² Novice gospodarske, obrtniške in narodne. List 46, 12. november 1884, str. 363–364.

⁶³ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 5805/1886.

⁶⁴ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 7732/1886.

⁶⁵ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 581/1886.

loka o uničenju vinograda, po posvetu s svojimi strokovnjaki, npr. z deželne šole na Slapu, sam podati dovoljenje. Deželni vladi v Ljubljani so odpisali, da pritrdijo »pogojno in s pridržkom, da dež. zbor pritrdi«. ⁶⁶

Odgovor Deželne vlade v Ljubljani je prispel marca in je kranjski deželni odbor opozoril, da deželna sadjarska in vinorejska šola ni pristojna za odločanje o primernosti iztrebljanja vinogradov. Svoje stališče so podprli s sklicevanjem na zakone v zvezi s trtno ušjo; odločanje o uničenju vinogradov – so zapisali – je v izključni pristojnosti deželnega oblastva in njegovega strokovnega telesa, t. j. deželne filokserne komisije. Kranjski deželni odbor je nato odgovoril, da bo predložil zadevo v odločanje deželnemu zboru. ⁶⁷

Kranjski deželni zbor je potem na svoji četrti seji 7. decembra 1887 sprejel sklep, ki je dovoljeval plačilo tretjine odškodnin iz deželnega zaklada. Pri tem so govorniki poudarili, da dežela tako ali tako ne bo trpela denarne škode, ker se vinogradi nikjer več ne iztrebijo zaradi trtne uši. ⁶⁸

Zakon je bil torej sprejet, ni pa bil funkcionalen. Pri tem je bilo v razpravi in tudi v prilogi k poročilu izrecno rečeno, da se o zadevi odloča na vztrajanje poljedelskega ministrstva na Dunaju. ⁶⁹ Ta ukrep bi bil smiseln trinajst let poprej, če bi se poskusilo vpeljati za davkoplačevalce ugodnejši način poravnavanja škode, ki so jo povzročila iztrebljanja vinogradov. Kakorkoli, kranjski kmetje so imeli srečo, da se je trtna uš v deželo zanesla razmeroma pozno, saj se je uničevanje vinogradov takrat že opustilo. Kranjskim vinogradnikom, ki jih trtna uš še ni prizadela, je bilo tako prizanešeno, saj so se ognili dodatnim denarnim obremenitvam, ki bi jih k zemljiškemu davku prispeval dodatek za kritje stroškov odškodnin, predviden v zakonu o trtni uši iz leta 1875. Ugodnost je seveda trajala le do neizogibnega trenutka, ko se je trtna uš razširila tudi k prej neprizadetim. Takrat so se vinogradniki iznenada hočeš nočeš morali soočiti z velikimi stroški kulturnih postopkov ali pa obnove z ameriški trtami.

Ko je bilo plačevanje tretjine odškodnin vinogradnikom, ki so jim po ukazu Deželne vlade v Ljubljani uničili vinograde, da bi tako zatrli trtno uš, v deželnem zboru sprejeto, je poljedelsko ministrstvo na Dunaju poslalo odlok, s katerim je natančneje pojasnilo določila zakona iz leta 1885, ⁷⁰ kot je bilo v tem zakonu tudi predvide-

no. ⁷¹ Ministrski odlok je natančno opredeljeval, kaj vse se mora upoštevati pri odmeri odškodnine: od stopnje poškodovanosti vinograda zaradi trtne uši pred uničenjem do ugodnosti lege zemljišča in kakovosti prsti. Namen teh določil so bile višje odškodnine za vinograde z večjim in kakovostnejšim donosom. Odškodnina se je izplačevala za škodo, ki jo je vinogradniku povzročil ukrep izkrčitve vinograda.

Kot sem zapisal že zgoraj: veliko papirja za malo koristi! Ukrepi izkrčenja se niso več izvajali, so pa imeli vsaj sprejeto zakonodajo, kako bi se moralo ukrepati, če bi se.

Ameriški vinogradi in trsnice

Vinarska, sadjarska in kmetijska šola Grm je odprla svoja vrata septembra 1886, prizadevanja za ureditev ameriškega vinograda pa so se začela tisto zimo. Za lasten matičnjak je bilo seveda potrebno dobiti sadike »amerikank«, ki pa so bile v avstrijskem delu monarhije redke. Čas je tekel in dlje ko je trajalo, da se začne z urejanjem matičnjaka, dlje so vinogradniki ostajali brez edine prave pomoči. Težava je bila tem večja, ker je potrebno kar nekaj časa, preden je nov nasad sposoben dati prve ključke za oddajo.

Naj tu na kratko opišem postopek vzgoje v matičnjaku. Sadike v matičnjakih se prvo leto puščajo prosto rasti, brez obrezovanja; da razvijejo les. V drugem letu se začne vzgoja rastline, za katero poznamo dve metodi: na glavič in na reznike. Pri vzgoji na glavič se pri rezi odgrne trs do koreninskega vratu in poreže mladike na kratko, na slepo oko. Tako se dobijo močne mladike, ki poženejo iz trte na isti višini. Ista rez se ponovi v tretjem in četrtem letu. S tem se zagotovi podlaga za razvoj glaviča, na katerem se vsako leto reže rozge na kratko, pri čemer se glavič dokončno formira. Pri postopku na reznike se glavič vzgaja 20 do 30 cm nad zemljo. ⁷²

⁶⁶ Prav tam.

⁶⁷ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 2170/1886.

⁶⁸ Obravnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 27, s. 53.

⁶⁹ Prav tam, s. 53 in priloga 34, str. 264.

⁷⁰ RGB, 1885/3 (27. junij 1885).

⁷¹ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 5890/1888.

⁷² Svoje vinogradniško znanje dolgujem knjigi: Tit Doberšek, Vinogradništvo, DZS, Ljubljana 1978, str. 166–172.

Odrežane rozge se imenujejo ključi. Te nato cepimo s cepiči plemenitih trt. V devetnajstem stoletju so kombinirali oddajo necepljenih ključev in sadik cepljenk. V prvem primeru so morali vinogradniki, če niso zasadili samorodnic, trte sami cepiti. To je pomenilo dodatno komplikacijo, saj je cepljenje precej zahtevno delo. V ta namen so organizirali t. i. tečaje plemenitenja (Veredlungskursen). Z njimi so po posameznih območjih usposabljali cepilce, ki so svoje znanje prenašali naprej ter obenem cepili trte svojim sosedom.

Trsnica je prostor, kjer cepljene sadike vzgojimo, da poženejo korenine. To se doseže tako, da cepljenke pod kotom vložimo v jarke, kjer jih cele zasujemo z več plastmi različnega materiala. V trsnico se vlaga od srede aprila do prvih dni maja, pridelek pa se izkoplje jeseni, takoj ko odpade listje in pred zmrzaljo. Danes se trte običajno ne sadijo jeseni, čeprav je tudi to možno. Zato se cepljenke do pomladi hranijo v mivki ali drobnem pesku.⁷³

Zadnje mesece leta 1886 in v začetku 1887. je Rihard Dolenc poskušal zagotoviti sadike za ureditev matičnjaka v novi deželni šoli na Grmu. S pomočjo njegove korespondence z deželnim odborom lahko sledimo urejanju te zadeve, ugotovimo pa tudi težave, ki so jih pri tem imeli. Deželni zbor in odbor sta bolj ali manj zaupala Dolenčevi strokovni sodbi in si prizadevala, da bi njegove zamisli uresničili. Po drugi strani so prizadevanja za ureditev nasada na Grmu nalezela na gluha ušesa na dunajskem ministrstvu za poljedelstvo in posledično tudi pri Deželni vladi v Ljubljani. V svojem pismu se Rihard Dolenc novembra 1886 pritožuje deželnemu odboru v Ljubljani, da je plemeniti gospod Pretis, »*nacelnik filokserne agende v visokem c. kr. kmetijskem ministerstvu* (na Dunaju) */.../ popolnoma nasproten ameriškim trtam*«. ⁷⁴

Potrebne sadike so nameravali pridobiti iz ogrskih trsnic, ki so letno pridelale velike količine ključev. Po nasvetu Riharda Dolenca in sklepkih kranjske deželne filokserne komisije je kranjski deželni zbor januarja 1887 sklenil, da v tekočem letu pridobijo 200.000 »amerikanskih ključev«. ⁷⁵ Edina ovira je bila, da so bili v veljavi karantenski ukrepi za kraljevino Ogrsko in je bilo torej od tam nemogoče uvažati sadike na Kranjsko. Zato je ljubljanski deželni zbor naslovil prošnjo na Deželno vlado v Ljubljani, da izposluje spregled prepovedi uvoza na Dunaju. ⁷⁶

V svojem odgovoru na prejeti zapisnik kranjske filokserne komisije je poljedelsko ministrstvo na Dunaju prošnje gladko zavrnilo s pojasnilom, da občina Grm velja za neokuženo (*reblausrein*) in se zaradi nevarnosti vnosa trtne uši ne dovoli uvoza »amerikank«. ⁷⁷ Pobude deželne filokserne komisije in deželnega zbora za razširitev državne trsnice v Kostanjevici in za brezplačno delitev ključev ter sadik vinogradnikom so v istem dopisu zavrnilo s sledečim pojasnilom:

»/.../ es sich /.../ nicht darum handelt, durch unentgeltlichen Abgabe Propaganda für die fraglichen Reben zu machen, sondern nur darum, den Weingartenbesitzern die Möglichkeit nicht zu verschließen, neben den in den ärarischen Pflanzstätten im Zuge befindlichen Versuchen auch selbstständig nach Kraft und Lust die Eignung der Reben für seine speziellen Verhältnisse zu erproben.« ⁷⁸

Kostanjevica torej v očeh poljedelskega ministrstva na Dunaju ni bila vir ameriških ključev za obnovo vinogradov v deželi, ampak naj bi predvsem omogočala zasebne preizkuse ameriških trt. Zaradi tega je bilo po mnenju dunajskega poljedelskega ministrstva bolj priporočljivo, da se ne vzgaja prevelikih količin ključev. ⁷⁹

Konec leta 1886 so prispele na deželni odbor naslovljene prošnje za podelitev ključev in ureditev ameriških nasadov, ki so jih poslala županstva dolenjskih občin Sveti Križ, Cerklje, Velika Dolina, Kostanjevica, Šentjernej in Semič. ⁸⁰ V nekaterih od teh občin še niso opazili trtne uši, ko so bile te prošnje oddane. Župani so se hoteli pripraviti na neizbežno in imeti ameriške trte v svojih občinah še pred izbruhom bolezni. Toda tudi za njih je veljalo isto pravilo: dokler trtna uš ni potrjena, se ne bo tvegalo z ameriški sadikami.

⁷³ Prav tam.

⁷⁴ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 7723/1886.

⁷⁵ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 540/1887. Zapisnik sklepov X. seje deželnega zbora 12. januarja 1887.

⁷⁶ Prav tam.

⁷⁷ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4113/1887.

⁷⁸ Prav tam.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 540/1887.

Leta 1887 je tako kranjski deželni nasad dobil le 14.000 ključev, ki jih je Dolenc naročil pri Ivanu Geršaku.⁸¹

Kranjska je od poljedelskega ministrstva na Dunaju dobila po odloku z dne 29. marca 1887 še 12.000 ključev *riparije* in 5.000 ključev *solonis*, ki jih je moralo glavarstvo v Krškem po 1.000 od vsake sorte oddati državni trsnici v Kostanjevici, ostale pa razdeliti med vinogradnike, ki bi želeli delati »kulturne poskuse«. Hkrati se je iz trsnice v Brežicah glavarstvu v Krškem oddalo še dodatnih 4.000 ključev *riparije* in 3.000 ključev *york madeire*. 1.000 ključev slednje se je moralo oddati Kostanjevici, ostali pa so bili namenjeni vinogradnikom.⁸²

Vinogradniki so morali za državne ključve ameriških trt brez izjem plačati po 10 gld za tisoč kosov. Če pa vendarle ne bi podelili vseh ključev, so ostanek predvideli za oddajo v kostanjeviško trsnico. O uspehu razdeljevanja naj bi na Dunaj poročal Reichel.⁸³ Vsega skupaj je na Kranjsko prišlo 24.000 ključev, od tega jih je Kostanjevica dobila 3.000.

Zakonodaja

Pomemben vidik obravnavane teme so avstro-ogrsko zakonske uredbe glede trtne uši. Predstavljajo okvir, v katerem so delovale državne in deželne institucije. V primeru Kranjske je zakonodaja precej dolgo ustavljala večino pobud, ki so prišle z deželne strani. Šele v začetku devetdesetih let devetnajstega stoletja je Dunaj vpeljal zakonske spremembe, ki so omogočale svobodnejšo trgovino s trtami in vpeljavo večjih količin ameriških sort na Kranjsko.

Toda avstrijska vlada v svojih stališčih ni bila osamljena. Tudi ostale države so pri boju proti trtni uši stavile večino svojih prizadevanj na poskuse zaustavljanja širitve okužb. Temu je botrovala predvsem stroka, ki ni jasno ovrgla upanja, da je trtno uš mogoče zaustaviti s karantenskimi ukrepi.

Mednarodno politiko na področju zatiranja trtne uši sta določali dve mednarodni konvenciji, ki ju je podpisala tudi Avstro-Ogrska. Njuna določila kažejo način razmišljanja takratnih evropskih vlad.

Mednarodni dogovori

Prvi mednarodni dogovor, h kateremu so pristopile Nemčija, Francija, Portugalska in Švica, je bil podpisan 17. septembra 1878 v Bernu.⁸⁴ Avstrijski cesar ga je ratificiral 17. decembra 1879, potrdila o ratifikaciji pa so si države podpisnice izmenjale 31. decembra. Pogodba je stopila v veljavo petnajst dni po izmenjavi potrdil.

Podpisnice so se dogovorile, da bodo dopolnile svojo zakonodajo v smeri zagotavljanja skupnega varstva pred širjenjem trtne uši. Posebej naj bi se pazilo na vinograde, brajde ipd. Dogovorili so se tudi okrog določanja meja okuženih zemljišč v posameznih državah. Sklenili so urediti prevoz trtnih sadik, trtnih odpadkov in izdelkov, torej vsega, kar bi moglo prenašati trtno uš. V to kategorijo so spadale tudi vrtno rastline in grmičje z okuženih območij. Zadnji sklop določil je opredeljeval načine transporta trtnih materialov, ki naj bi bili varni.⁸⁵

»Vino, namizno grozdje brez listja in trtnih delov, vinski pečki ali pelki /.../«⁸⁶ so ostali v prostem prometu. Te stvari so morale biti po členu 3 opremljene s posebnimi potrdili, ki so morala izkazovati poreklo pošiljke. Jasno je moralo biti označeno, da prihaja iz neokuženega kraja in da v izvorno območje pred nedavnim ni bilo kakšnega sumljivega izvoza.

»Grmičje in druge pridelke sadišč, vrtov, rastlinarnic in oranžerij« je bilo v državo dovoljeno uvažati le preko posebnih carinskih uradov.

Izruvane trte in trtna suhljad so bili izločeni iz mednarodnega prometa. Trtne sadike so se mogle prevažati le z izrecnim dovoljenjem države in pod strogimi pogoji, ki so določali razkuževanje in hrambo trt. Potrebno jih je bilo zaviti v platno, »tako da ne more ni drobtina odpasti in da dopuščajo potrebno preiskovanje«.⁸⁷ Vse skupaj je

⁸¹ *Obravnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 27, priložila 33, s. 260. Spisa z obvestilom o nakupu pri Geršaku v gradivu Deželnega zbora in odbora za Kranjsko nisem našel. V Obravnavah prav tako ni navedena nobena delovodniška številka, ko je beseda o tem nakupu.*

⁸² *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, §. 918, 2510/1887.*

⁸³ *Prav tam.*

⁸⁴ *RGB, 1878/19 (17. september 1878).*

⁸⁵ *Prav tam, člen 2.*

⁸⁶ *Prav tam.*

⁸⁷ *RGB, 1878/19 (17. september 1878), § 3.*

bilo potrebno dati še v trdno zaprte zaboje, ki so morali omogočati pregledovanje na carini.

Če kakšen transport ni ustrežal predpisom, so ga na carini morali zaustaviti in poslati nazaj. Če so našli trtno uš, ga je bilo potrebno nemudoma uničiti.

Poleg teh pravil so se države podpisnice zavezale, da se bodo medsebojno obveščale o sprejetih zakonih in ukazih zoper trtno uš. O sprejetih ukrepih naj bi izmenjavale poročila notranjih in obmejnih organov, ustanovljenih za boj proti uši. Enako naj bi izmenjevali poročila o širjenju trtno uši, pa tudi o novih spoznanjih s področja njenega zatiranja.

Vprašanja, ki bi se porodila glede izvajanja tega dogovora, bi reševali na mednarodni konferenci v Bernu. Tu je bilo predvideno tudi dogovarjanje glede sprememb dogovora, ki bi bile potrebne zaradi novih znanstvenih dognanj.

Temu dogovoru je sledil novi, sprejet 3. novembra 1881, ki je bil v Avstro-Ogrski ratificiran 19. aprila 1882.⁸⁸ Potrdila o ratifikaciji so izmenjali 29. aprila, s Portugalsko pa naknadno - 8. julija. V uvodu so zapisali, da pristopajo k novi pogodbi zaradi pritožb več podpisnic in zaradi sprememb več členov starega dogovora.

Povečini so določila ostala nespremenjena. Nekaj sprememb je bilo le glede stvari, ki so bile pripuščene v mednarodni promet ali pa so bile iz njega izvzete. So pa dodali nekaj novih določil in dodatek s pojasnili k nekaterim členom. Dodano je bilo na primer določilo, da je treba zemljišče, na katerem so izkrčili okuženi vinograd, po večkrat razkuževati in ga vsaj tri leta zapored skrbno pregledovati, da se zagotovi resnično uničenje uši. Šele nato se je lahko pridelke in material iz takega zemljišča prepustilo v mednarodni promet s potrdilom, da izvira iz kraja, kjer ni trtno uši. Natančneje so tudi določili stvari, o katerih so se bile podpisnice dolžne medsebojno obveščati.

Kot posebej zanimiv se mi zdi vredno omeniti zadnji odstavek 10. člena, ki pravi: *»Države s pričujočim dogovorom zavezane ne bodo smele z državami ne pogodnicami postopati ugodneje nego z državami pogodnicami.»*⁸⁹

Ta drugi dogovor je bil torej v veljavi, ko se je reševalo težave s trtno ušjo na Kranjskem. Vztra-

janje dunajske vlade na ukrepih, ki bi morali zagotoviti ustavitev širjenja trtno uši, tako postane bolj jasno. Po določilih trtni material in celó sadovi niso mogli biti predmet proste trgovine, če so izvirali z območij, ki jih je prizadela trtna uš. Če se je vinograd zasadil z ameriškimi trtami, se trtno uši seveda ni izkoreninilo; sadike, ključi, plodovi in kar je še ostalega, kar je bilo lahko predmet trgovine, pa so seveda padli pod strogo prepoved preprodaje, saj so bili očitni prenašalci trtno uši.

Kot zanimivost naj omenim še, da je po načelu pravne sukcesije mednarodna konvencija iz Berna ostala pri nas v veljavi vse do leta 2000. Šele takrat je namreč Republika Slovenija ratificirala mednarodno konvencijo o varstvu rastlin.⁹⁰ Konvencija, ki jo je davnega leta 1881 podpisala Avstro-Ogrska, je bila pravzaprav začetek mednarodnih dogovorov o varstvu rastlin. To je lepo razvidno iz sodobnega sporazuma, ki v XIV. členu našteva predhodnike, ki jih nadomešča:

*»Mednarodna konvencija o ukrepih, ki jih je treba izvajati proti trtni uši Phylloxera vastatrix, podpisana 3. novembra 1881, dodatna konvencija, podpisana v Bernu, 15. aprila 1889, in Mednarodna konvencija o varstvu rastlin, podpisana v Rimu, 16. aprila 1929.»*⁹¹

Zemljarina

Dotakniti se moram še pomembnega vidika avstro-ogrske zakonodaje - uredb o zemljiškem davku. Osnova na tem področju za zadnjo četrtino devetnajstega stoletja je bil zakon o zemljiškem davku⁹² iz leta 1869.⁹³ Zemljarini (*Grundsteuer*) so bile podvržene vse kmetijske površine, ki so tako ali drugače služile za gojenje pridelkov. Davka proste so bile razne nerodovitne površine, lahko pa so bile razglašene tudi za samo začasno davčno proste. V primeru naravnih nesreč, ki so zemljišče napravile začasno nerodovito, so običajno odredili desetletno davčno prostost.⁹⁴

Sèm bi seveda spadali tudi primeri pustošenja trtno uši, kljub temu pa je bil zakon očitno pre-

⁸⁸ RGB, 1881/105 (3. november 1881).

⁸⁹ RGB, 1881/105 (3. november 1881).

⁹⁰ Uradni list RS, 84/2000, 22. september 2000.

⁹¹ Prav tam.

⁹² Oziroma zemljarini, da uporabim slovenski termin tiste ga časa.

⁹³ RGB, 1869/88 (24. maj 1869).

⁹⁴ RGB, 1869/88 (24. maj 1869), § 3.

ohlapien, zato so mu sledili posebni zakoni o trtni uši.

Prva natančnejša določila je prinesel zakon o trtni uši leta 1885, ki je v § 7 določal osemletno davčno prostost za tiste primere, ko je bil vinograd uničen bodisi po uradnem nalogu ali pa ga je prostovoljno z uradno privolitvijo uničil kar vinogradnik sam.⁹⁵

Novost tega zakona je bila, da je govoril o primerih, ko so bile vinogradniške površine uničene po človeški roki in ne zaradi naravne ujme, o kateri je govoril stari zakon o zemljarini. Ponovna zasaditev s trtami se je odrejala le v primerih, ko na zemljišču res ni mogla uspevati kakšna druga kultura.

Kot je bilo zapisano v uvodu zakona iz leta 1885, so natančna določila prinašale dodatne, podzakonske odredbe. V primeru opisanih dveh členov je nadrobno urejal decembrski ukaz avstrijskega finančnega ministrstva: ponovno zasaditev s trtami ali spremembo namembnosti zemljišča je bilo potrebno javiti v štirih tednih po opravljenih delih, sicer se je davčna prostost oziroma ponovna ocena donosa zamaknila za eno leto.⁹⁶

Glede teh določb je na 12. seji deželnega zbora 22. oktobra 1888 spregovoril Josip Vošnjak in opozoril na očitne težave. Kmetje naj ne bi prijavljali opustošenih vinogradov. Država, ki ni zaznala spremembe statusa zemljišča, ker je niso prijavili, je terjala davek »eksekutivnim potom«.⁹⁷

Določbe sedmega člena so spremenili leta 1890, ko je bila vpeljana desetletna davčna prostost za obnovljene vinograde.⁹⁸

Nov zakon o trtni uši je bil sprejet junija 1890 in je poljedelskemu ministru dopuščal, da je razglasil spreglede prepovedi trgovanja s trtnimi deli, ki bi mogli služiti za prenos trtne uši. Po novem je bilo potrebno v primerih spreglede prepovedi le še upoštevati varnostne ukrepe.⁹⁹

Nauk, kako zasajati ameriške trte, podeljevanje denarnih premij in brezplačnih sadik

Kranjski deželni zbor je na svoji 5. seji 12. decembra 1887 obravnaval poročilo kranjskega deželnega odbora o trtni uši v minulem letu in njegove predloge glede nadaljnjega ukrepanja.¹⁰⁰

Poljedelskemu ministrstvu na Dunaju so izrekli zahvalo za ustanovitev kostanjeviške trsnice, nato pa so nanj naslovili tudi celo vrsto prošenj.

Poleg Kostanjevice naj bi se še na vsaj dveh krajih napravilo državne ameriške trsnice, in sicer v mokronoškem in metliškem okraju.¹⁰¹

Lokacijo v okolici Metlike so predlagali, ker so julija 1887 opazili trtno uš v črnomaljskem okraju, natančneje v vinogradih pri Draščicah. Po poročilu okrajnega glavarstva so odkrite okužene trte izkopal in zažgali.¹⁰²

Občinam, bolj oddaljenim od Grma, naj bi uredili avtonomno preskrbo z ameriški sadikami iz občinskih vinogradov.¹⁰³

K tej točki je poslanec Pfeifer dodal predlog, da bi bilo primerno »/.../ napraviti za poskušnjo sajenišnico ameriških trt na nekem neutralnem zemljišču, to je malo dalje od krajev, kjer trta raste, in sicer zaradi tega, da bi se ne plašili oni, ki so čuli ali čitali, da se je zanesla in se morda zanaša ravno z ameriški trtami ta nesrečna uš tje, kjer je še ni bilo.«¹⁰⁴

Za poskusni vinograd je kranjski deželni zbor predlagal dve lokaciji v Ljubljani: vrt Kranjske kmetijske družbe in grajski grič.

Najpomembnejši sklep te seje je vsekakor bil, da kranjski deželni odbor pooblastijo podeljevati premije malim vinogradnikom, ki svoj uničeni vinograd pravilno obdelajo in zasadijo z ameriško trto. Po nasvetu kranjskega deželnega odbora, zapisanega v poročilu o trtni uši na Kranjskem, so tudi zahtevali, da se zemljišče, na katerem je kdo načrtoval obnovo z ameriški trtami, rigola (prekoplje zemlja do 1 m globoko, pri čemer se premešajo njene plasti). Premije za obnovo so bile že od osnutka dalje zamišljene

⁹⁵ RGB, 1885/3 (27. junij 1885).

⁹⁶ RGB, 1885/4 (20. december 1885).

⁹⁷ Obravnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 29, str. 264.

⁹⁸ RGB, 1890/143 (15. junij 1890).

⁹⁹ RGB, 1890/142 (15. junij 1890).

¹⁰⁰ Obravnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 27, str. 69-73.

¹⁰¹ Prav tam.

¹⁰² AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4690/1887.

¹⁰³ Obravnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 27, str. 69-73.

¹⁰⁴ Obravnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 27, str. 71.

kot sorazmerne z velikostjo načrtovane obnove. Za naslednje leto so za premije iz deželnega »kulturnega« zaklada predvideli znesek 500 gld.¹⁰⁵

Poslanec Stegnar je ob tem predlagal, da izdajo poseben spis, ki bi ljudi poučil o potrebnih delih za uspešno nasaditev ameriških trt. Spis naj bi financirali iz deželnih sredstev in ga nato brezplačno delili »med narod na Dolenjskem«. Poslanec Vošnjak je k predlogu dodal, da bi bilo najbolje, če bi spis nastal pri učiteljih na deželni šoli na Grmu, plačalo pa bi se ga iz zneska, namenjenega za premije. Pravilno je namreč predvidel, da prvo leto ne bo prevelikega števila prosilcev.

Iz predloga poslanca Stegnarja je nastala knjižica Riharda Dolenca *Nauk kako zasajati ameriške trte, da jih trtna uš ne more uničiti*, ki jo je napisal že do februarja 1888.¹⁰⁶ Kranjski deželni odbor je dal natisniti 5000 izvodov.¹⁰⁷ Razdeljevanje je potekalo preko občin oziroma županstev, ki so prejemale po 100, včasih tudi več ali pa manj izvodov. Nekaj pa se jih je prodalo po knjigarnah.¹⁰⁸ Prodajna cena je bila 3 krajcarje, knjigarnarjem so dovolili 3 % »rabata«. V sledečem letu je razdeljevanje Dolenceve knjižice predstavljalo največji del obravnavanega gradiva pri zadevi *trtna uš*.

Kot zanimivost naj dodam še, da je med gradivom kranjskega deželnega odbora ohranjen njen originalni rokopis s popravki.¹⁰⁹

Vipavska¹¹⁰

Leta 1888 so trtno uš prvič potrdili tudi na območju vipavskega davčnega okraja. Prvi spis v zvezi s tem pa ni dopis Deželne vlade v Ljubljani, ki bi obveščal o pojavu žuželke, kot je bilo običajno, npr. na Dolenjskem ali v Beli krajini, pač pa se je najprej oglasilo županstvo občine Poddraga. Zaprošilo je za 100 izvodov Dolencevega priročnika, ker se je tudi pri njih pojavila trtna uš.¹¹¹ Tej prošnji je takoj sledila enaka prošnja županstva Sveti Vid.¹¹² Župan je zapisal, da so za Dolencev priročnik izvedeli iz popotnega predavanja Gustava Pirca in da je zanimanje za knjižico veliko.¹¹³ Kranjski deželni odbor je obema dopisoma ugodil.

Šele nato se je z dopisom oglašila Deželna vlada v Ljubljani, ki je zelo na kratko sporočala, da se je v Vipavski dolini prikazala trtna uš in da bi bilo dobro poslati okrajnemu glavarstvu večje število izvodov *Nauka*. Kranjski deželni odbor je

odgovoril, da je že dobil prošnji v zvezi z brošurico iz dveh občin z Vipavskega in jima ugodil. Če se bo trtna uš prikazala še v kakšni občini, je zapisal, bo knjižice poslal tudi tja.

Uradno obvestilo so z Deželne vlade v Ljubljani poslali šele nekoliko kasneje, hkrati z obvestilom, da bodo tudi v Beli krajini uredili občinski vinograd z ameriški trtami.¹¹⁴ Naslovnik, Kranjski deželni odbor, je odgovoril, češ, naj se naprosi poljedelsko ministrstvo na Dunaju, da bi tak državni vinograd (trsnico) uredilo tudi na Vipavskem.

Precej natančne podatke o stanju na Vipavskem nudi popis okuženih parcel tega območja.¹¹⁵ Seznam navaja 84 napadenih parcel v katastrski občini Veliko Polje,¹¹⁶ 103 v občini Lozice, 11 v občini Šentvid in po eno parcelo v občinah Lože in Erzelj.¹¹⁷ Čeprav vir največkrat omenja Vipavsko dolino, gre tu predvsem za kraje v Vipavskih Brdih.

Kakorkoli že, obseg okužbe je bil v trenutku, ko so žuželko opazili, že precejšen. To pravzaprav ni bilo nič posebnega, saj je tudi v drugih primerih okužba redoma prehitela obveščanje. Podobno se je zgodilo že na Dolenjskem in Hrvaškem. Poleg problemov z informiranostjo in osveščenostjo je takemu stanju botrovalo tudi neprijetno dejstvo, da se trtne uši v vinogradu takoj po naselitvi niti ne da opaziti in ostaja prikrita do trenutka, ko je praktično že prepozno za učinkovite ukrepe.

¹⁰⁵ *Obraavnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 27, priložila 33, str. 262.*

¹⁰⁶ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 1328/1888.*

¹⁰⁷ *Obraavnave deželnega zbora kranjskega, zvezek 29, priložila 30, str. 202.*

¹⁰⁸ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 3566/1888.*

¹⁰⁹ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 1328/1888.*

¹¹⁰ *Ime, ki ni v splošni rabi, uporabljam, ker hočem skupaj zajeti območji Vipavske doline in Vipavskih Brd.*

¹¹¹ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4508/1888.*

¹¹² *Danes Pođnanos.*

¹¹³ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4661/1888.*

¹¹⁴ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 4794/1888.*

¹¹⁵ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 6785/1888.*

¹¹⁶ *Pri Vrabčah v Vipavskih Brdih.*

¹¹⁷ *AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 6785/1888.*

Prošnje za deželno pomoč

S sklepi deželnega zbora z 10. seje 12. januarja 1887 je bila ustvarjena podlaga za reševanje zagate, v kateri so se znašli revnejši posestniki. Ko so postavili pogoj, da mora vinogradnik dokazati, da je parcelo rigolal, preden se mu odobri denarna podpora, so ustvarili morda malce zamuden postopek. Toda prav ta zahteva je zagotavljala, da so prejemniki ustvarili vsaj minimalne pogoje za uspeh občutljivejših ameriških trt.

Ko je kranjski deželni odbor prejel vinogradnikovo prošnjo, je le-to najprej poslal v potrditev na pristojno županstvo. Župan občine je nato s svojim podpisom in z žigom občine zagotovil, da je dotični vinogradnik dejansko rigolal zemljišče, namenjeno za obnovo, in svoje potrdilo skupaj s prošnjo poslal nazaj v Ljubljano. Kranjski deželni odbor je nato pisal pristojnemu davčnemu uradu, naj vinogradniku nakaže denarno podporo, prošnjo in potrdilo županstva pa je odložil v registraturo. Poleg teh dveh dokumentov so hranili tudi posebne pole, na katerih je bil za beležen sprejem prošnje in dopis na županstvo. Te pole so imele lastno delovodniško številko in so se prav tako ohranile. Vse to skupaj pomeni resnično velik porast spisov o *zadevi trtna uš*.

Prva prošnja za brezplačno podelitev ameriških trt je na kranjski deželni odbor prispela poleti 1888. Poslal jo je vinogradnik Janez Kirer, ki je imel vinograde v katastrskih občinah Bela cerkev in Vrhpolje, in to v obsegu enega orala in 718 kvadratnih sežnjev.¹¹⁸ Parcele v katastrski občini Bela cerkev da je že napadla trtna uš, pojasnjuje Kirer, tiste v Vrhpolju pa da od okuženih zemljišč loči le vozna pot, zato bodo, če še niso, vsak hip postale žrtev škodljivca. Na javnem predavanju da je izvedel, da se da vinograd rešiti, če se zasadijo odporne ameriške trte, še zapiše. Ker je izvedel, da se bo iz trsnice na Grmu oddajalo ameriške trte, je zaprosil za 400 do 500 ključev od tam.

Kranjski deželni odbor je prošnjo poslal vodstvu deželne vinogradniške šole Grm, da bi podalo mnenje, ali lahko ugodi prošnji.¹¹⁹ Rihard Dolenc je odgovoril, da v trsnici še ni dovolj ključev, da pa bi se dalo ugoditi prošnji z dvoletnimi bilfami (sic).¹²⁰ Ob tem odgovoru je kranjski deželni odbor naročil šoli na Grmu, da ugodi Kirerjevi prošnji.¹²¹ Gre za prvo brezplačno podelitev ameriških trt iz sredstev dežele Kranjske, vsaj kolikor o tem priča gradivo.

Decembra istega leta je sledila podobna prošnja iz Vipavske doline. Kot zadnji spis leta 1888 je odložen zapis o prejemu prošenj osemintridesetih vinogradnikov iz občine Slap pri Vipavi.¹²² Posestniki iz občine Slap in dva iz občine Erzely so napisali prošnje kot posamezniki, hkrati pa so napisali skupno spomenico. Vse prošnje so tako odložene skupaj s spomenico in odgovorom županstva Slap.¹²³ Med prosilci je tudi slapski župan Andrej Kobal. Prosili so za denarno podporo in za brezplačne sadike oziroma ključe. Prošnje je kranjski deželni odbor poslal nazaj na občino Slap, da bi le-ta potrdila upravičenost prosilcev do podpore.

Župan je odgovoril nekako takole: nekateri od prosilcev so dninarji, ki nimajo svojega vinograda, drugi so lastniki vinogradov, ki zaradi hude konkurence ne morejo prodati svojega vina in nimajo denarja za najem delovne sile, potrebne za rigolanje, ali pa imajo delavce, ki jih morajo uporabiti za obdelovanje svojih obstoječih vinogradov in jih poskušajo obvarovati pred propadom.¹²⁴ Do odškodnine naj bi bili torej upravičeni vsi.

Kranjski deželni odbor je zadevo rešil tako, da je posameznemu vinogradniku nakazal po 5 gld za 100 kvadratnih sežnjev. Ker na Grmu še vedno ni bilo dovolj ključev za oddajo, je kranjski deželni odbor svetoval, naj se Deželno vlado v Ljubljani zaprosi, da odda zelene ključe iz državnih trsnic.

¹¹⁸ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 5473/1888.

¹¹⁹ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 5273/1888.

¹²⁰ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 5473/1888. Izraz »bilfa« pomeni ukoreninjeno trto in se še danes uporablja na Prtmorskem za necepljene siljenke, torej rozge, ki jim s siljenjem vzgojijo korenitne. Za to pojasnilo se moram zahvaliti dr. Zori Korošec - Koruza.

¹²¹ Prav tam.

¹²² AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 9066/1888.

¹²³ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 91 153/1889.

¹²⁴ Prav tam.

Tabela 1: Seznam prosilcev s Slapa in Erzolja v Vipavski dolini¹²⁵

Ime	Naslov	Površina	Ključ
Ivan Malik	Slap 4	300 sežnjev	1800'
Josip Volk	Erzelj 47	300 sežnjev	1600''
Ferdinand Malik	Slap 92	100 sežnjev	500
Martin Domenik	Slap 39	100 sežnjev	500
Andrej Kobal, župan	Slap 91		300
Josip Ferjančič	Slap 78	100 sežnjev	500
Stefan Ferjančič	Slap 17	100 sežnjev	1000
Alojz Ferjančič	Slap 33	400 sežnjev	2000
Matija Nusdorfer	Slap 34	100 sežnjev	500
Janez Žorž	Slap 15		400
Kasp Petrič	Slap 26	100 sežnjev	1000'''
Matevž Terbižan	Slap 10	100 sežnjev	600
Janez Uršič	Slap 30	100 sežnjev	500
Janez Ambrožič	Slap 46	100 sežnjev	500
Jernej Žorž	Slap 60	100 sežnjev	2000
France Volk	Slap 73	100 sežnjev	500
Janez Bizjak	Slap 32	100 sežnjev	600
Franc Kette	Slap 59	100 sežnjev	600
Leopold Jež	Slap 6	100 sežnjev	600
Jakob Grilj	Slap 19	100 sežnjev	500''''
Franc Barič	Slap 50	100 sežnjev	500
Jernej Cigoj	Slap 28	100 sežnjev	500
Lovro Vidrih	Slap 95		200
Franc Bizjak	Slap 89	100 sežnjev	500
Andrej Curk	Slap 103		300
Janez Nusdorfer	Slap 48	100 sežnjev	500
Franc Ambrožič	Slap 88	100 sežnjev	500
Jernej Curk	Slap 69	100 sežnjev	1000
Janez Furlan	Slap 57	100 sežnjev	1000
Josip Uršič	Slap 51	100 sežnjev	500
Andrej Žorž	Slap 62		100
Jernej Furlan	Slap 96	100 sežnjev	500
Matija Židanik	Slap 93	100 sežnjev	500
France Žorž	Slap 8		200
Ivan Barič	Slap 29	100 sežnjev	1000
Jakob Žorž	Slap 40	100 sežnjev	700
France Nusdorfer	Slap 74	100 sežnjev	500
Valentin Uršič	Slap 61	100 sežnjev	500
Josip Ferjančič	Erzelj 29	100 sežnjev	500

* Prosil za 1000 ključev riparije, 1000 solonis in 800 york madeire.

** 500 riparije, 500 solonis in 500 samorodnice, torej 1600 (sic) ključev.

*** 500 riparije in 500 solonis.

****Sorta jaques je samorodnica.

Zgodba z ameriškimi ključi je dobila epilog v letu 1889, ko je poljedelsko ministrstvo na Duna-

ju sklenilo ugoditi prošnji za ključe, vendar jih je Vipavcem prodalo in ne podelilo. Deželna vlada v Ljubljani je konec marca 1889 sporočila, da je poljedelsko ministrstvo na Dunaju odobrilo »*käufliche Überlassung*« ameriških ključev vipavskim vinogradnikom.¹²⁶ Sorti riparija in solonis naj se oddata, kolikor jih prosijo, york madeire pa naj se odda v skladu z zalogami v Kostanjevici in Brežicah. Ključev sort riparija in solonis naj bi predvidoma ostalo dovolj, da bi se jih moglo po želji kranjskega deželnega odbora oddajati »*notorično revnim*« dolenjskim vinogradnikom.¹²⁷ Kranjski deželni odbor naj torej pošlje imena in naslove upravičenih od 38 prosilcev, da bi se jim moglo prepustiti trte. Razdeljevanje naj bi vodil Karl Reichel, vinogradnikom pa bi se od prodane zaloge prepustilo po 50 do 100 ključev ob prevzemu stroškov ovoja in prevoza.¹²⁸

Količina prejetih trt je bila precej manjša, kot so si obetali vipavski vinogradniki, toda to jih ni odvrnilo, da bi pozneje ne poskušali znova. Marsikatero ime se pozneje spet zasledi med prosilci, takrat pa je nasad na Grmu že zmogel pridelati dovolj ključev, da jih je lahko oddajal vsem upravičencem. To je bilo možno šele nekako z letom 1891. Pred tem proizvodnja Grma nikakor ni ustrezala povpraševanju. Državne trsnice so imele določene cene, ki so bile sorazmerno nizke, vendarle pa nič ni bilo zastoj.

Podeljevanje ameriških ključev in denarne podpore so pripeljali do prave inflacije spisov in predstavljajo od tega časa glavno gradivo pri zadevi *trtna uš*. To lepo ponazarja arhivska ureditev gradiva. V prvi arhivski škatli so spisi za obdobje od leta 1874 do konca leta 1889. Naslednja škatla je namenjena letoma 1890 in 1891, tretja pa zgolj letu 1892 itd. Vzrok takemu porastu spisov tiči v načinu pisarniškega poslovanja; vse prispele prošnje vinogradnikov so v registraturi odlagali neposredno k ostalim spisom zadeve *trtna uš*.

Zadeva *Phylloxera vastatrix* je bila prvič natančno popisana v indeksu registraturnega urada leta 1891. Menim, da so šele takrat v registra-

¹²⁵ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 153/1889.

¹²⁶ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 2336/1889.

¹²⁷ Prav tam.

¹²⁸ Prav tam.

¹²⁹ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 2448/1889.

¹³⁰ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 919.

Tabela 2: Seznam prejemnikov ameriških trt po odloku poljedelskega ministrstva na Dunaju¹²⁹

Številka	Ime kupca	Bivališče	Hišna št.	Naročene ameriške sorte (kosov)				Cena za 1000 kosov	Pripadajoči prispevek		Pripombe
				vitis riparia	vitis solonis	york madeira	skupaj		gld	kr	
1	Janez Kodre	Lože				100	100	10 gld	1		korenjaki
2	Anton Jež	Lože	39	100			100	10 gld	1		isto
3	Jakob Furlan	Manče		100		100	200	6 gld	1	20	ključi
4	Janez Nabregoj	Lože	37	100		100	200	6 gld	1	20	isto
5	Janez Benčina	Poddraga	50	50		50	100	6 gld		60	isto
6	Janez Furlan	Poddraga	84			200	200	6 gld	1	20	isto
7	Jožef Vidrih	isto	7			100	100	10 gld	1		korenjaki
8	Franc Žgur	isto	10	100			100	6 gld		60	ključi
	Skupaj:			450		650	1100		7	80	

Tabela 3: Pregled deželne pomoči za leto 1890¹⁴⁰

Št. spisa	Ime	Bivališče	Površina	Trte	Sorta	Denar
718	Jernej Žorž ¹³¹	Slap 60	600 m ²	2000	riparija	10
929	Franc Kerin ¹³²	Sveti Križ pri Kostanjevici				30
1126	Valentin Uršič	Slap 61	400-500 m ²	500 kovči		10
1135	Alojz Ferjančič ¹³³	Erzelj 33	500 m ²			30
1777	Matjaž Jamšek	Lože	100 kvadratnih sežnjev			
2412	Ivan Malik	Slap 4				10
2554	Leopold Terčelj	Erzelj 1	400 m ²	700 kovči in 100 bilf, že naročil		10
3045	Jožef Uršič	Slap 51	100 sežnjev ²			10
3282	Ferdinand Malik	Slap 92	100 sežnjev ²			10
3949	Franc Kavčič ¹³⁴	Šentvid				70
3949	Ivan Malik ¹³⁵	Slap 4				70
3950	Janko Skvarče	Budanje	530 m ²			70
8339	Janez Cigoj ¹³⁶	Slap 28	1000 sežnjev ²	kolikor je potrebno		30
8712	Johann Stalzer	Nemška Loka				
9046	Franc Legat					
9529	Anton Nabregoj	Lože 4	600 m ²			30
9720	Milko Dragoš	Dolence pri Adlešičih		500 sadik		
9793	Anton Nabregoj	Lože 4	200 m ²			10
9833	Jožef Menk	Toplice		500	york madeira	
10454	Franc Žorž	Slap 8	400 m ²			15
10711	Andrej Škrl	Slap 1	200 m ²			10
10712	Matej Terbižan	Slap 10	300 m ²			15
10713	Štefan Ferjančič	Slap 17	200 m ²			10
10714	Janez Barič	Slap 29	300 m ²			15
10715	Alojzij Ferjančič	Slap 33	800 m ²			30
10716	Janez Furlan	Slap 57	300 m ²			15

turnem uradu uredili posebno podenoto za to zadevo in na enem mestu zbrali spise, ki so prej ležali drugod. Naj navedem še pregled prejemnikov deželne pomoči za leto 1890.

V seznam sem uvrstil samo vinogradnike, ki so dobili pomoč od kranjskega deželnega odbora oziroma iz deželnega zaklada.

Podatki o površini, namenjeni za obnovo, so povzeti iz besedil prošenj in zato tudi niso popolni; vsi jih pač niso navedli. Kar se tiče ameriških trt, moram opozoriti, da jih za oddajo v sezoni 1889/1890 na Grmu še ni bilo dovolj. Zato so prosilcem v odgovoru običajno svetovali, naj se obrnejo na Deželno vlado v Ljubljani, ki bi jim morda mogla ustreči s ključi iz Kostanjevice ali Brežic. Vsi pa niti niso prosili za trte. Nekateri so se zadovoljili že z denarno podporo.

Rihard Dolenc je že takoj na začetku leta 1890 poročal o količini zaloge ameriških ključev na Grmu.¹³⁷ V letu 1889 so na Grmu pridelali 7800 ključev *riparije*. Od tega so jih decembra 1000 kosov po naročilu kranjskega deželnega odbora oddali občini Sveti Vid v Vipavski dolini. 5000 ključev je Dolenc potreboval za širjenje matičnjaka na Grmu, ostanek pa naj bi služil za rezervno. Prav vsi vloženi ključi se niso prijeli. Poleg tega jih je nekaj potreboval še za tečaj cepljenja, ki ga je načrtoval za pomlad.

Prošnjam, ki so prihajale na kranjski deželni odbor od jeseni 1890, je matičnjak na Grmu že mogel ustreči, vendar še vedno malce zadržano. Zahtevam vinogradnikov so na Grmu mogli bolje ustreči šele z letom 1891, ko je pridelava ključev že dosegala večje količine.

V drugi polovici leta 1890 so bili vinogradniki iz Vipavske doline že toliko seznanjeni s pogoji kranjskega deželnega odbora, da so sami dajali prošnje v potrjevanje svojim županom in jih nato pošiljali v Ljubljano. To je precej pospešilo postopek. Pomenilo je manj papirja za posamezno prošnjo, vendar gradivo zaradi tega nikakor ni izgubilo na obsegu. Vinogradniki so očitno sprevideli, da denarne pomoči prihajajo do njih in da se z ameriškiimi trtami da doseči zadovoljive uspehe. Leti 1891 in 1892 pomenita dejanski razmah denarnih podpor. Od tega časa število obravnavanih prošenj skokovito raste.

Med gradivom so tudi prepisi pogodb med Deželno vlado v Ljubljani in posamezniki, ki so

se zavezali na svoji zemlji vzdrževati občinske vinograde. Dve taki pogodbi so sklenili z Jakobom in Feliksom (*von*) Lenk iz Rake¹³⁸ in zakoncema Emilijo in Ignacom Wutscher iz Brezovice pri Šentjernejju.¹³⁹ V obeh primerih so se lastniki zavezali, da bodo iz nasada na svoji parceli vsako leto, in to deset let, brezplačno oddajali polovico pridelanih ključev naročnikom s poljedelskega ministrstva na Dunaju.¹⁴⁰ Pogodba je določala površino, ki jo je bilo potrebno rigolati in v kakšnem razmerju zasaditi ključe, ki jih je v ta namen poljedelsko ministrstvo na Dunaju brezplačno prepustilo vinogradniku. K temu je pripadala tudi denarna podpora.

V primeru gospodov Lenk je znašala 400 gld. Pogodba Deželne vlade v Ljubljani z lastnikoma posestva Raka, verjetno bratoma ali očetom in sinom, je za dobo veljavnosti pogodbe poleg brezplačne oddaje ključev urejala še ceno grozdja. Ta naj bi znašala 10 krajcarjev za kilogram.¹⁴¹

¹³¹ Kranjski deželni odbor mu je odobril denarno podporo, glede ameriških trt pa je poizvedel pri šoli na Grmu, če imajo dovolj sadik. Ker je bil odgovor negativen, je deželni odbor Žoržu svetoval, naj za trte prosi deželno vlado v Ljubljani. Več o tem spodaj.

¹³² Kerinu potrdila o opravljenem rigolanju ni napisalo županstvo, ampak podružnica Kranjske kmetijske družbe v Kostanjevici.

¹³³ Alojz Ferjančič je pisal prošnje na deželni odbor že prejšnje leto, ko se je ponudil, da uredi na svoji posesti občinski vinograd (AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 9799/1889), za brezplačne trte pa je poslal še dodatne tri prošnje naslednje leto.

¹³⁴ Gre za rešitev spisa AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 2000/1890, kjer sta se Kavčič in Malik ponudila, da vipavska podružnica Kranjske kmetijske družbe na njenih parcelah uredi »po predpisih deželnega odbora« svoja vinograde.

¹³⁵ Idem.

¹³⁶ Cigoj se je ponudil za ureditev občinskega vinograda in pri tem prosil za 50 gld. Deželnemu odboru se je to zdelo odločno preveč in mu je podelil 30 gld. Pri tem je opomnil županstvo, da naj preverja, če bo Cigoj res tri leta brezplačno oddajal ključe svojim soobčanom.

¹³⁷ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 918, 891/1890.

¹³⁸ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 919, 8972/1890.

¹³⁹ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 919, 9037/1890.

¹⁴⁰ AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, IX/3, š. 919, 8972/1890.

¹⁴¹ Prav tam.

Dva primera domače »inovativnosti«

Že pri Ivanu Bolletu beremo, da so številni nepoučeni ljudje neprestano poskušali odkriti učinkovito sredstvo za boj proti trtni uši. Sredstvo bi moralo biti vsestransko uporabno in zanesljivo ter ekonomsko upravičeno. To so bili v grobem pogoji, ki jih je postavila francoska vlada za pridobitev nagrade 300.000 francoskih frankov.¹⁴²

Tudi Slovenci smo imeli vsaj dva izumitelja, ki sta kranjskemu deželnemu odboru ponujala svoja dognanja, seveda proti razumni odškodnini.

Prvi se je javil Janez Bürgl iz Pečovnika pri Celju. V pismu kranjskemu deželnemu odboru je zapisal sledeče: »Kot slišim, se pogubna trtna uš čedalje bolj širi po Dolenjskem. Jaz pa sem našel sredstvo, ki temeljito ustavi nadaljnje širjenje trtne uši v zdravih ali še ne močno napadenih vinogradih /.../.«¹⁴³

To sredstvo, ki naj bi ne terjalo kakih posebno umetnih ali dragih postopkov, naj bi letno stalo le 3 do 4 goldinarje na oral. Poleg njegove uporabe naj bi bilo po Bürglovih zagotovilih potrebno le še rahlo okopavanje, in to v jeseni, takoj po trgatvi. Vsakoletna uporaba sredstva naj bi vsekakor ne terjala več kakor tri leta. Glede učinkovitosti svojega sredstva v močno napadenih vinogradih je Bürgl skromno dvomil. Po njegovih besedah si takšni vinogradi tudi po popolnem iztrebljenju trtne uši le redko popolnoma opomorejo.

Kranjski deželni odbor je pismo poslal Rihardu Dolencu na Grm, da bi presodil o zadevi. Dolenc je precej pikro odgovoril, da bi Bürgl, če bi bilo njegovo sredstvo kaj vredno, ne pisal v Ljubljano, ampak v Pariz, kjer so ponujali 300.000 frankov nagrade.¹⁴⁴

Kranjski deželni zbor je na podlagi tega in takega mnenja zadevo zaključil.

Drugi, ki se je s podobnim, vendar manj nadrobno pismom obrnil na kranjski deželni odbor, je bil Martin Blaj iz Vrhovega pri Ratečah, ki je zatrjeval, da mu je v njegovem vinogradu uspelo zatreti trtno uš.¹⁴⁵ V Ljubljani tokrat sploh niso pisali na Grm, ampak so se bolj posvetili dejstvu, da za okolico Rateč še niso imeli podatkov o prisotnosti trtne uši. Zato so nemudoma pisali na Deželno vlado v Ljubljani, da je poslala Karla Re-

ichla pregledat Blajev vinograd. Reichel ni našel nobenega sledu trtne uši.

Letna poročila

Zelo informativen in zgoščen vir, zanimiv za vsako raziskovanje trtne uši, so letna poročila o širjenju trtne uši, ki jih je izdajalo poljedelsko ministrstvo na Dunaju. Za njih sem izvedel iz gradiva kranjskega deželnega odbora. Ko so jih prevzeli, so tudi o njih odložili zapis na posebni referatni poli. Letno poročilo so dali na vpogled pristojnim odbornikom, včasih tudi poslancem deželnega zbora, nato pa je odšlo v knjižnico Deželnega zbora in odbora za Kranjsko.

Knjižnica Biotehniške fakultete hrani na Oddelku za agronomijo nekatera poročila, ki so se ohranila po naključju in si ne sledijo v časovnem zaporedju. Uporabljene izvode navajam pri ostali literaturi.

Poročila sestavljajo v strnjem besedilu opisane pokrajine in dežele, v katerih je bila v letu pred izidom prisotna trtna uš. Poznejše izdaje imajo tudi preglednice. Poleg navajanja okuženih območij poročajo tudi o vremenskih razmerah minulega leta in o posebnostih pri pojavljanju trtne uši. Nekatera poročila imajo dodatke, kjer je na enem mestu zbrana vsa zakonodaja v zvezi s trtno ušjo do trenutka izdaje. Na koncu večine se nahaja zemljevid razširjenosti trtne uši v Avstro-Ogrski.

Zemljevidi so bili izrisani na podlagi določil mednarodne konvencije o trtni uši iz leta 1881.¹⁴⁶ Poročila o razširjenosti so si torej izmenjavale posamezne podpisnice konvencije in so predstavljala način dokaj ažurnega obveščanja o stanju okužb v Evropi. Po vsej verjetnosti so podatki o stanju v Avstro-Ogrski v devetnajstem stoletju, ki jih navaja Galet, prvotno izvirali iz teh poročil. Galet se na začetku poglavja, ki opisuje razširjenost okužb trtne uši v svetu, opraviči, ker navaja imena krajev, ki so bila po Evropi ob spremembah meja marsikje spremenjena, uporablja namreč tista, ki so bila v uradni rabi pred letom

¹⁴² Ivan Bolle, *Die Mittel zur Bekämpfung der Reblaus*, Buchdruckerei des österreichisch-ungarischen Lloyd, Triest 1882, str. 4.

¹⁴³ AS 38, *Deželni zbor in odbor za Kranjsko*, IX/3, §. 918, 9026/1887.

¹⁴⁴ *Prav tam*.

¹⁴⁵ AS 38, *Deželni zbor in odbor za Kranjsko*, IX/3, §. 918, 6936/1887.

¹⁴⁶ RGB, 1881/105 (3. november 1881).

1918.¹⁴⁷ Tako na njegovem zemljevidu najdemo kraje z imeni Gurkfeld (Krško), Rudolfswerth (Novo mesto), Laibach (Ljubljana), Tschernembl (Črnomelj), Adelsberg (Postojna) itd.¹⁴⁸

Zaključek

Od pojava trtne uši na Hrvaškem in Štajerskem je deželni odbor posvečal del svoje pozornosti, pa čeprav majhen, tudi problematiki trtne uši. Prvo obdobje po pojavu žuželke na Kranjskem zaznamujejo prizadevanja obeh organov deželne avtonomije za vpeljavo ameriških trt in njihovo brezplačno razdeljevanje. Temu je dunajska oblast nasprotovala in preteklo je šest let, preden je obnova vinogradov z »amerikankami« začela dobivati svoje obrise. Za prizadeta območja je počasno reševanje pomenilo resno krizo, za mnoge revne vinogradnike pa uničenje eksistenčne podlage. Rigoroznost davčnega sistema je naravnost presenetljiva. Kdor iz teh ali onih razlogov ni prijavil škode v svojem vinogradu, je bil deležen davčne eksekucije.

Spremembe se začnejo kazati konec osemdesetih let devetnajstega stoletja, ko se je izoblikoval sistem pomoči prizadetim vinogradnikom. Sledeče desetletje nikakor ni prineslo konca krize, saj se je trtna uš širila še na nova območja. Po drugi strani pa je zakonodaja postala bolj prijazna do prizadetih državljanov. Zakon o trtni uši iz leta 1890 je pomenil mejnik, saj je prizadetim vinogradnikom prinašal desetletno davčno prostost in hkrati sproščal trgovino s trtami. Z Dunaja so potihoma prenehali nasprotovati obnovi vinogradov z »amerikankami«. Ameriške trte je bilo lažje dobiti, hkrati pa so deželna trsnica na Grmu in številne občinske počasi dobivale obseg, ki je lahko pokrival znaten del potreb po ameriških sadikah.

Obnova vinogradov je trajala ves čas obstoja Avstro-Ogrske. Prav temu obdobju se moramo zahvaliti za današnjo vinogradniško podobo Slovenije. Vinogradi dobijo današnjo podobo s trtami, sajenimi v urejene vrste. Poveča se osveženost vinogradnikov. Tako lahko zaključim, da je kljub katastrofi, ki jo je v gospodarskem in socialnem pogledu trtna uš nedvomno povzročila, le-ta hkrati pomenila tudi začetek sodobnega vinogradništva pri nas.

¹⁴⁷ Jean-Pierre Galet, *Les maladies et les parasites animaux de la vigne, tome 2, Les parasites animaux, str. 1189.*

¹⁴⁸ *Prav tam, str. 1206-1207.*

Zusammenfassung

EIN UNTERIRDISCHES MONSTER

Die Reblaus ist ein Schädling, der in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts allen Weinbaugebieten in Europa immensen Schaden zufügte. Sie wurde aus Amerika von den Winzern selbst mitgebracht, als sie eine gegen Echten Rebenmehltau immune Sorte suchten. Mit den Pflanzen, die die Probleme mit diesem Pilz beenden sollten, wurde auf den alten Kontinent eine noch viel schlimmere Plage eingeschleppt als jene, gegen die man kämpfte.

In die Doppelmonarchie kam die Reblaus mit Setzlingen aus Großbritannien, und zwar mit Hilfe von Fachleuten aus Klosterneuburg bei Wien. Die dortige staatliche Obst- und Weinbau-Versuchsanstalt war der ideale Ort für die Ausbreitung der Reblaus in die Weinbaugebiete Österreich-Ungarns. Trotz scharfer Maßnahmen, die eine Verbreitung unterbinden sollten, gelang es dem Insekt, große Entfernungen zu überwinden und sich in fast alle Gebiete auszubreiten, in denen Weinreben wuchsen.

Auf slowenischem Gebiet wurde die Reblaus zum ersten Mal im Jahr 1880 beobachtet, zeitgleich in der Gegend von Piran sowie von Bizeljsko. Das Infektionsgebiet um Bizeljsko war im Grunde nur die Fortführung des befallenen Gebietes in Kroatien; von dort verbreitete sich die Reblaus dann auch nach Unterkrain. Erstmals wurde sie im Sommer 1884 bei Velika Dolina bemerkt. Im selben Jahr stellte sich heraus, daß das gesamte Gebiet von Kostanjevica bis zur Grenze zwischen Krain und Kroatien betroffen war.

Zu jener Zeit war die Gefährlichkeit der Reblaus schon so weit bekannt, daß ihr Auftreten in der Nähe der Landesgrenze die Landesorgane beunruhigte. Als das Vorkommen des Insekts auch innerhalb der Krainer Landesgrenzen bestätigt war, bekam es eine bedeutende Stellung in der Arbeit des Krainer Landtages und Landesausschusses. Sofort zu Beginn schlug Richard Dolenc die Einführung reblausresistenter amerikanischer Reben vor, die die Fortführung des Weinbaues in den betroffenen Gebieten ermöglichen sollten. 1884 urteilte der Landtag noch, daß die Meinungen der Fachleute über die Erfolge der Anpflanzung amerikanischer Reben zu geteilt sind, als daß man sich in Krain zur Anpflanzung entschließen könne.

In Jahr darauf fand der Vorschlag von Dolenc die Unterstützung des Landtages. Es spießte sich aber an der Hilfe von Seiten des Staates, der offensichtlich den amerikanischen Reben nicht vertraute. Dieses Mißtrauen der Wiener Regierung bzw. ihres Landwirtschaftsministers bedeutete auch in den folgenden Jahren ein Hindernis für die Bemühungen des Kronlandes Krain, selbst eine Anpflanzung amerikanischer Reben einzurichten, von der diese kostenlos an die Betroffenen abgegeben würden. Die größte Schwierigkeit waren Verordnungen über das Verbot des Rebenhandels, die die Ausbreitung der Reblaus zu verhindern versuchten.

Der Staat richtete zwar auf eigene Kosten eine Anpflanzung amerikanischer Reben in Kostanjevica an der Gurk ein, doch wurden die dort angebauten Reben verkauft und nicht kostenlos verteilt. Die Anpflanzung des Landes entstand bei Grm, wohin die Landesobst- und Weinbauschule im Herbst 1886 übersiedelte. Diese Anstalt konnte erst 1889 die ersten Reben abgeben und erst ab 1891 die tatsächliche Nachfrage befriedigen.

Parallel zur Verbreitung des Anbaus amerikanischer Reben bei Grm wurden in den betroffenen Gemeinden auch Gemeinde-Anpflanzungen errichtet, um Orte zu versorgen, die von Grm weiter entfernt waren.

Neben kostenlosen Reben verteilte das Land auch finanzielle Unterstützungen, welche die Vorbereitung des Bodens für die empfindlicheren amerikanischen Reben ermöglichten. Diese Vorbereitung - das Rigolen - war Voraussetzung für den Erhalt der Landesbeihilfe. Durch diese Verpflichtung und durch Schulungen der Bauern über das richtige Anpflanzen, Schneiden und Veredeln der Reben begann im Grunde der moderne Weinbau im slowenischen Gebiet.

Zu Beginn der neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts fing auch der Staat an, die strengen Quarantänevorschriften zu lockern, und ermöglichte den freieren Handel mit Reben, was die Erneuerung der Weingärten vereinfachte. Auf lange Sicht erwies sich die Einführung amerikanischer Reben als richtig. Die Unterstützung durch das Land war vermutlich der einzig mögliche Weg, auf dem die teure Erneuerung überhaupt verwirklicht werden konnte.